

A tartalomból:

Dr. Vidor Pál: Zsidó problémák — Dr. Bernstein Béla: Vallásoktatásunk illusztrációi — Sass Irén: Kiss József (halálának huszadik évfordulójára) — Dr. Wolf József: Magyar zsidó vonatkozású irodalmi közlemények az IMIT évkönyveiben — Molnár Ákos: A választás (novella) — Dr. Schwarz Mór: Rembrandt „Eszter“-képei — Bródy László: Epilógus Eszter könyvéhez (vers) — Dr. Wallenstein Zoltán: Zsidó kötelességek — Schnabel László: Műfordítások mai palesztinai költőkből (Rachel Blovstein, Uri Cvi Grinberg) — Virágné Lusztig Sári: Mennyei utazás (elbeszélés) — Komlós Aladár: Műfordítások zsidó költőkből (Richard Beer-Hoffmann, Izrael Zangwill) — Teszler Herman: S. J. Agnon, a regényíró — Új könyvek — Krónika és Szemle — Egy műmelléklet és öt illusztráció.

ULT ES JÖVŐ

ZSIDÓ LAP

SZERKEEZTI • ÉS • KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felölös szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó 15-én

Telefonszám:
111—901

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 pengő.

PERZSASZÖNYEGET

LEGMAGASABB ÁRON

VESZ STERNBERG

DOB-UTCA 2. TELEFON: 342-937

BETEGTOLÓ ÉS ÖNHAJTÁSÚ KOCSIK.
KERÉKPÁROK, GYERMEKKOCSIK

nagy választékban.

LÓWY IMRE

SIESTA

JÁRMŰRAKTÁRA

BUDAPEST, VII., DAMJANICH-UTCA 49.

TELEFON: 420—656.

Betegtolókocsi kölcsönzés. Kérjen díjtalan prospektust.

EZÜST

DISZMÓARU, EVŐESZKÖZÖK GYARI ARBAN

SCHLEIFER

EZÜSTARUGYAR, VII., KAZINCZY-UTCA 10.
TELEFON: 143—528

Karmel **ארמיה בשר** **Penzió Budapest**

VI., Andrásy-út 43. Telefon: 225—434
225—664

Villamos és autobus összeköttetés a város minden részébe

Elsőrendű családi penzió a város központjában, teljesen újonnan berendezve. Legnagyobb kényelem, modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitűnő konyha. Kívánatra diétikus ellátás. Figyelmes kiszolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. Előzetes szobafoglalás. Szíveskedjék nagybecsű látogatásával bennünket megtisztelni.

EGYETLEN ZSIDÓ HÁZBAN
SEM HIÁNYOZHAT

**„A GYERMEK
BIBLIÁJA”**

A legszebb képeskönyv! Örök élmény!
Minden képe, rajza, karca, verse felejt-
hetetlen! Rendelje meg azonnal a szerző
kiadónál.

Ára 6 pengő.

KLEIN KÁROLY HITTANAR,
MISKOLC, KALVIN-U. 20.

Használt férfi-, női ruhákért, fehér-
neműkért, szőnyegekért, zálogban lévő
és minden tárgyért magas árat fizet

Nutovits, VIII., Népszínház-u. 26. T. 141-467
SZÖVETCSERE.

BARBIEN

késnélküli borotválópor

MINDENKIT MEGHÓDÍT

Kérjen árajánlatot!

BARBIEN VEGYIPAR, BUDAPEST VI., KIRÁLY-U. 30.
Telefon: 426—210

Visó Máckné

MÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám.
Hajfestés szakszerűen

B U D A P E S T

Károly-körút 25, félem.

[Király-utcasarok]

Telefon: 330-693

Sírkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: 457—159

MULTÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXXII. ÉVF. 1942 FEBRUÁR

DR. VIDOR PÁL: ZSIDÓ PROBLÉMÁK

Sok szó esik mostanában az *asszimilációról*.

Ha csak elméletben akarnánk a kérdéshez hozzászólni, akkor — hogy annál élesebben rajzolódjanak elénk a szembenálló felfogások — két szélsőséget vehetnénk fel: a teljes asszimilációét, amelyik mindent ki akar irtani magából, ami zsidó, és a teljes asszimiláció-ellenességét, amelyik csak zsidó akar lenni és nem vesz tudomást arról, hol, mikor, kik között él. Ezeket a szélsőséges álláspontokat könnyű volna bírálni és megdönteni, az életben, a valóságban azonban nem ezekkel van dolgunk.

*

Az *asszimiláció* szélsőségeit a kitértek között kellene keresnünk. Azok között, akik megpróbálták a lehető legteljesebb asszimilálódást és hogy egészen olyanok legyenek, mint a nem-zsidók, elvetették maguktól a vallásukat is. Azok között, akik hit nélkül mentek el egy másik egyházhoz és hit nélkül mondták el annak hitvallomását, megszégyenítve ezzel mind a két vallást és mind a két közösséget, azt is, amelyet elhagytak, de azt is, amelyhez így csatlakoztak.

Volt azonban az elmúlt évtizedekben a magyar zsidóságnak egy széles rétege, amely nem tért ugyan ki, de zsidóvoltát, amennyire lehetett, leplezte és gyermekeit szinte kitérésre nevelte.

Ha statisztikát lehetne készíteni arról, melyik mondat hangzott el legtöbbször közöttünk ezekben az évtizedekben, bizonyára az kerülne az élre, hogy: a vallás magánügy. És utána következne az a többiek. Hogy: az, hogy zsidónak születtem, az én szerencsém vagy szerencsétlenségem, másnak ahhoz semmi köze. Hogy: én csak a templomban vagyok zsidó, a templomon kívül éppen olyan ember vagyok, mint a többi. Meg ennek az utóbbinak a variánsai: a *templom* helyett néha *család* vagy *otthon*, — az *ember* helyett néha *európai* vagy *magyar*.

Megállhat-e ez a felfogás és ez a magatartás, amelynek *sztilometriai* jellemzését adná ez a föltételezett statisztika?

Ha a zsidóság külső helyzetét nézzük, — azt, ami a zsidósággal történik —, akkor ellenkérdéssel kell válaszolnunk. Micsoda magánügy az, amiről minden percben nyilvánosan számot kell adnunk? Amit be kell írunk minden összeíróívbe és minden kimutatásba? És amitől függ azután a tanulmányunk, a diplománk, az elhelyezkedésünk, a megélhetésünk vagy mindezeknek az elmaradása?

Nem volt azonban helyes ez az álláspont más, belső okokból sem. A hitvallomásunkban este-reggel azt mondjuk: „*Szólj ezekről az ígékről, mikor házadban ülsz és mikor az úton jársz*“. És valóban lehetetlen, hogy a vallásunkat templom- vagy otthonfalak közé zárjuk, hogy oda haza még zsidók legyünk, az utcán azonban már nem. (Gróf Apponyi Albert sem csak a templomban vagy odahaza volt katolikus.) Mit is érne az olyan vallás, amelyet így be lehet zárni? Az olyan templom, amelynek szelleme, áhítata és tanítása nem hatná át a hívőt és nem kísérné el

világi útjaira? Az olyan otthon, amelyik a *tunyaság menedéke* volna és nem az *erő kiröpitő fészke*?

A legnagyobb baj különben ezzel a magánügy-elmélettel nem az, amit eddig említettünk, hanem az, hogy igen gyakran csak a zsidóságtól való elidegenedettség, a már sarjadó hűtelenség leplezésére szolgált. Azt takarta, hogy a hangoztatója szégyeli a zsidóságot, hogy már a kitérés mesgyéjén áll vagy hogy legalább a gyermekeit szeretné a biztosabb és kényelmesebb oldalra átmenteni.

Ez a legutóbbi eset különösen riasztó. A szülőknek azzal az istenrendelte kötelességével szemben, hogy a saját útjukra a házuknépét is megtanítsák, nem egy zsidó szülő szándékosan *rosszabb zsidóvá* nevelte a gyermekét, mint amilyen ő maga volt. Chajes főrabbi egy beszédével híressé tette az anyakönyvi bejegyzéseknek azt a visszatérő szavát: „wegen Weigerung der Eltern“. Azoknak a szülőknek a „vonakodásáról“ prédikált, akik maguk nem tértek ki (talán valami szégyenérzésből, talán csak, hogy fiaikat még a hitközség taníttassa és támogassa), de fiaikat már nem vétették föl Ábrahám szövetségébe, őket már nem akarták túlerősen hozzákötni a zsidósághoz, nekik már biztosítani akarták a kilépés lehetőségét. És hozzátehetjük: ugyanezeknek a szülőknek a vonakodása miatt nem jártak azután ezek a fiúk zsidóiskolába, talmud-tórába, vallásos-körbe és ugyanezért nem részesültek bár-micva-avatásban.

Legyünk azonban igazságosak a vitatkozásban és minden irányzatot a legjobb képviselői szerint próbáljunk megérteni és megítélni. A kitértek: kitértek. A kitérés előtt állók és kitérésre nevelők: rossz zsidók, gyáva zsidók, gyenge zsidók. Akik a munkájukat, idejüket és pénzüket odaáldozzák a hitközségeinknek, a templomainknak és az iskoláinknak és a gyermekeiket is ugyanilyen zsidókká akarják nevelni, azok, bármilyen elvet vallanak is, értékei a zsidóságnak. És ha az asszimilációt vallják: asszimilánsok.

Amikor az asszimilációnak azt a legjobb képviselőjét keressük, akiről az asszimiláns szobrát úgy lehetne megmintázni, hogy az asszimiláció-ellenesek is meghajolhassanak előtte, *Goldziher* Ignácra kell gondolnunk. Olvassuk el az *IMIT* 1932-es Évkönyvében *Heller* Bernát emlékcikkét. (Ha *Heller* Bernátot magát választottuk volna modellnek, akkor sem választottunk volna rosszul.) *Goldziher* asszimiláns volt. Azt írta: „A zsidóság vallás, nem etnográfiai fogalom. Én túladunai magyar ember vagyok, ami nemzeti hozzátartozásomat illeti, — vallásra nézve zsidó. — Midőn Jeruzsálemből Magyarországra indultam, azt mondtam, hogy hazatérek.“ De ez a *Goldziher* Ignác soha sehol nem leplezte a zsidóságát, sőt a nemzsidó világ legjobbjai éppen a zsidó vallásosságáért és a zsidó öntudatáért tisztelték. Azért, hogy akármerre járt, fölkereste a zsinagógákat és ahol nem volt zsinagóga (például az óceánjárón, amely Amerikába vitte), maga teremtetett közös áhítatot, meg azért, hogy mindig öntudatosan vállalta a szolidaritást zsidó testvéreivel. Pétervár az akadémiai kongressz-

szusára készült. Oroszországban akkoriban zsidó alig kapott útlevélvizumot. *Goldziher* — az „asszimilánst” — biztatták, övele majd kivételt tesznek, őt kitüntetőleg fogadják. „Orosz barátai nem számítottak a tudomány magyar nagymesterének kegyeletével a nemes törzs iránt, amelyből kisarjadt” — írja *Snouck Hurgonje*. — „Nem fogadta el személyes kiváltsággént, ami az ő törzstestvéreit természetes jogként megillette s amit tőlük mégis megtagadtak. Minden hívogató ellenére sem ment Pétervárra.”

*

A *cionizmus* szélsőségét azok jelentenék, akik egyáltalában nem akarnának asszimilálódni. Akik nem akarnak tudomásul venni, hogy hol és mikor élnek. Akiknek a gondolat- és érzésvilága merőben idegen lenne a nem-zsidó környezet gondolat- és érzésvilágától. Ez a szélsőség — ha egyáltalában lenne ilyen —, nem csak a zsidó történet tanulságaival, de magának a cionizmusnak az alapelveivel is szembekerülne. Csak nemrég idézte ezen a helyen dr. *Junger József Hermann Cohen* és *Martin Buber* kemény vitáját, amely 1916-ban folyt le a „*Der Jude*”-ban: „A cionista-nemzeti *Buber* a vita során a liberális-asszimiláns *Cohen* jóformán minden állításával élesen szembeszállott, csupán egy tételét fogadta el minden fejtartás nélkül: *A zsidóság tekintet nélkül jogai korlátozására, egyforma szeretettel ragaszkodik ahhoz a hazához, melyben él.*” Ehhez *Buber* még csak azt fűzte hozzá, hogy minden más — alkuszügyletté aljasítaná azt a viszonyt, ami a zsidóságot a diaszporabeli hazájához fűzi.”

Nagyon sok minden tolul a tollunkra, amikor erről írunk, úgy kell erőszakkal visszatartani magunkat, hogy kevésbé beérjük. Hivatkozhatnánk — minthogy a *Mult és Jövő* számára írunk — *Patai*-sorokra; például azokra, amelyekben *Patai Tisza* partján élt nagyapjáról emlékezik: „*Adókönyv... Főlap... Szívem reádöbben: Adót fizetett nyolcszázhetvenötben... Megadta királynak, ami a királyé, — Királyok Királya előtt nem áll-é?!... S hogy ifjú is volt, vére harcra lobbant: A hont vitézül védte negyvennyolcban...*” Hivatkozhatnánk arra a jelenetre — mintha most is látnók —, amikor a legutóbbi *alijja*-búcsúztatáson egy *alijjázó* diáklány búcsúzott a földtől, amelyen gyermek volt s a nyelvtől — az anyanyelvétől —, amely a gondolkodását is formálta.

De ha most a cionista szobrát akarjuk úgy megmintázni, hogy minden asszimiláns meghajolhasson előtte, önkéntelenül is dr. *Dömény Lajosra* emlékezünk. *Dömény*-ről a zsidó cserkészcsapatok megszűnésével kapcsolatban nemrég írtunk. Megírtuk róla, hogy cionista volt. Már mint egyetemi hallgató megismerkedett a cionista eszmékkel s hamarosan a magyarországi cionistamozgalom egyik vezéregyénisége lett. Megteremtette a *Keren Kayemeth* magyarországi irodáját. Megszervezte a *Kadimah* cserkészcsapatot. Megalapította a *Zsidó Néplap*-ot. De a magyarságnak és a zsidóságnak abból az ellentétéből, amelyet most emlegetnek, semmit nem érzett és semmit nem tudott. Amikor kitört a világháború, önként jelentkezett frontszolgálatra és azonnal bevonult. Már 1914 szeptember 5-én elesett. A sírját nem ismerjük, mert mire a ratusini erdő, ahol elesett, újra magyar kézre került, az oroszok már mindenkit elföldeltek, de az a III. osztályú katonai érdemkereszt, amelyet vitézségeért *halála után* kapott, egy kicsit mindnyájunkra rásugárzik.

*

Ezzel a cikkel, jól tudjuk, nem hatoltunk még be a problémák mélyére és nem tisztáztuk még a tisztázásra váró fogalmakat. Első és legfontosabb feladatunknak azonban most azt éreztük, hogy egymás iránti tiszteletre és szeretetre szólítsuk fel a szembenállókat. *Lássák meg egymásban a tiszta szándékot, az áldozatot és a munkát! És lássák meg, hogy ha eltérő programokat hirdetnek és más-más táborhoz tartoznak is — a különbségekről talán máskor írunk —, egy dologban nincs, nem is lehet különbség közöttük: a zsidó közösséghez való ragaszkodást és a magyar hazához való hűséget mind a két program megköveteli és mind a két tábor megalósítja.*

VALLÁSOKTATÁSUNK ILLUSZTRÁCIÓI

A *Mult és Jövő* 25 éves jubileumára fenti cím alatt írtam (1935. évf. 318. 11.) üdvözlő cikket. Ebben azt a feladatot jelöltem ki a *Mult és Jövő* nagyérdemű szerkesztőjének, hogy beigazolt kiváló művészi és irodalmi ízlése alapján nyújtson vallásoktatásunk elősegítésére megfelelő művészi képeket. Ezek a képek illusztrálják nem csak a bibliát, hanem a későbbi zsidó történetet, egész napjainkig. Kifejtettem, hogy nem a tankönyvek kis képeire gondolok, melyek nagyon korlátolt határok között mozoghatnak, hanem fali képekre, melyek iskoláinkban kifüggesztve, állandóan a tanulók szeméi előtt legyenek és így a szünidőben, az óráközökben is gyönyörködtetve tanítsák gyermekeinket. Hogy ilyen, művészi értékű képek mit jelentenének vallásoktatásunk előnyére, azt nem kell bővebben kifejtenem, hisz ott vannak bizonyítékul minden iskolában a világi tantárgyak, elsősorban a történelem és természetrajz céljait szolgáló fali képek sorozata.

Sajnos, azóta sem történt a jelzett irányban semmi sem. Igaz, az idők és viszonyok sem voltak alkalmasak a fontos terv kivételére, mely úgy szellemi, mint anyagi tekintetben meglehetősen nagy igényeket támaszt. Csak azt értük el, hogy egyes hittankönyvek, így a héber nyelv tanítására szolgálók, képekkel tarkítva jelentek meg, nem ritkán elég kezdetleges kivitelben. Az *Izr. Tanítóegyesület* pedagógiai bizottsága is azt jelenti legutóbbi ülésén, hogy a pesti izr. elemi iskola tantestülete már *foglalkozik* bibliai képsorozat kiadásával.

Most egy igen komoly és nevezetes vállalkozás áll előttünk, mely „*A gyermek bibliája*” címen szegődik a vallásoktatás fontos szolgálatába. *Klein Károly*, a miskolci zsidó Tanítónőképző Intézet hittantanára, *Grünfeld Árminal* és *Kanizsai Erikával* szövetkezve, egy 219 lapos könyvet adott ki 191 képpel, melyek *Mózes I.* könyvének tartalmát dolgozzák fel.

Melegen üdvözljük szerzőt nehéz vállalkozásához és kívánjuk, vajha célját teljesen elérné nemes törekvése. Szándéka minden tekintetben jó és elismerésre méltó, ha nem is minden részletében sikerült a megfelelő kivitele. Elemi iskoláink remélhetőleg nagy haszonnal fogják a Teremtés könyvének tanításánál használni, csak az kár, hogy a mai viszonyok között a gyermekek közül csak kevesen tudják beszerezni az aránylag ugyan olesó, de az egységeknek mégis drága segédkönyvet.

Nem mondom, hogy a képek magas művészeti színvonalon állanak, de általában sikerültek. Van közöttük néhány igen szép és ügyes kép (például *Ábrahám összetöri atyja bálványait*, vagy még inkább *Jákob, a jámbor sátorlakó, Jákob lefekszik az úton, Erec Jiszroél odaigérése, Bész Él oszlopa, József és testvérei, stb.*), de van több olyan is, mely, bizony, elmaradhatott volna.

A képek feliratait, felül héber, alul magyar nyelven, általában jók, egyúttal héber beszélgetésre is alkalmasak és elég rövidek. Nem mondhatom ugyanezt az egyes szakaszokat bevezető költeményekről, sőt sokkal szívesebben láttam volna, ha azok elmaradnak. Ha szerző világos, tiszta prózában, rövid mondatokkal mondja el magyarázatát, sokkal helyesebben jár el. Kíváncsnak is tartom, hogy egy második kiadásnál a jelzett „költemények” helyét más szöveg foglalja el.

Tagadhatatlan, hogy szerző nehéz feladatot vállalt. Az egész *Mózes I.* könyvének tartalmát képekben akarja előadni, abban a tudatban, hogy ezek a gyermek képzeletére üdvösen hatnak és jobban bevésszük elméjébe, mint a gyorsan elröppenő szó. Az is elismerendő, hogy nagyjában szerencsésen oldotta meg feladatát, bár némi tekintetben javításra is szorul és mi melegen gratulálunk elért eredményéhez.

Reméljük, hogy az első könyv elterjed iskoláinkban és családjainkban, úgy hogy az általa szerzendő tapasztalatokat majd felhasználhatja a buzgó szerző a további négy mózesi könyvnek hasonló feldolgozásánál. Szívesen várjuk a folytatását!

Dr. Bernstein Béla

MOLNÁR ÁKOS: A VÁLASZTÁS

NOVELLA

Amikor Vladimir nagyherceg észrevette, hogy a bizánci követek elmosolyodnak az oroszok pogány szertartásai látására, szégyenkezve a szakállába harapott. Így mosolyodtak el nemrég a bolgár követek is. Egy idő óta mindenféle furcsa hírek verődnek a fülébe, hogy újabban valami láthatatlan Isten imádása a divat széles e világon és hogy a fejedelmek fitymálva lenéznek azokat az uralkodókat, akik esőkönyösen ragaszkodnak a maguk régi isteneihez. Ezt az új vallást sehogyse lehet megérteni. A láthatatlan Isten leküldte a fiát a földre és tűrte, hogy az emberek megöljék ezt a fiút. Miután pedig elkövelték a gyilkosságot, a fiút épp úgy imádni kezdték, mint az Atyát, sőt az időt is a gyilkosság napjától számítják. Szerintük kilencszáznyolevanhat esztendő telt el azóta. Mi összefüggés lehet egy Isten imádása és az időszámítás között?

A nagyherceget bosszantó türelmetlenség kerítette hatalmába, az okos emberek tehetetlen dühe, ha képtelenek megérteni valamit, amit temérdek más ember megért. Izgett-mozgott trónszékén a szertartás alatt. Amikor ez véget ért, dühösen hátat fordított a gyülekezetnek, ingerült mozdulattal magához intette Mjetiszlávot és felsietett vele a szobájába.

— A követek vigyorognak a mi szent tevékenységünk alatt! — rivalált rá a miniszterre. — Basileiosnak, ennek a tökfílkónak a követei!

Mjetiszláv meghajolt.

— Bizánci pökhendiség! — mondta gyorsan. — Magam is észrevettem. Természetesen az fog történni, amit parancsolsz, uram. Csak éppen megjegyzem, mintha egy röpke gondolatomat hangosan mondanám ki, mikor egyedül vagyok a szobámban, bár egy pillanatra se feledkezem meg arról a gyönyörűségről, hogy szemtől-szembe állhatok veled, uram: ne büntessük meg az arcátlan bizánciakat! Te uram, a véghetetlen orosz föld parancsolója, egyetlen mozdulatoddal széjjelnyomhatod Bizáncot, mint egy tetvet, amely csodálatos nyakad közelébe férközött. Azonban igen rég nem jöttek kémeink Bizáncból. Nem tudjuk, folytatják-e fegyverkezésüket? Nem tudjuk, hogy mérhetetlen aljasságukban nem főznek-e titkos terveket a megrohanásunkra? Nem tudunk róluk semmit. Várjunk a büntetéssel, amíg kémeink megérkeznek! Mindössze ezek az én hangos gondolataim, melyeknek annyi jelentőségük van magasztos füledben, mint a veréb csipogásának.

Vladimir maga elé meredve, szakállát simogatta. Fenyegető csend szállt alá. A miniszter aggodalmasan végigfutott elhadart mondatain, de nem talált bennük semmit, ami megbánthatta volna a fejedelmet.

— Fel akarom venni az új vallást! — mondta végül szilárdan a nagyúr.

— Fenséges gondolat! — hajolt meg Mjetiszláv, két karját lelkesen széttárva. — Melyik vallást, ó, uram?

— Ez az, amit nem tudok, — felelte bosszusan a nagyherceg. — Parancsold meg a szemétdombokon kukorékoló kakasoknak, — így hívta Vladimir a környező országok uralkodóit, — hogy küldjék ide papjaikat. Azok mondják el nekem, mi fán terem a vallásuk és a legjobbat választom magam és népem számára. Megértetted?

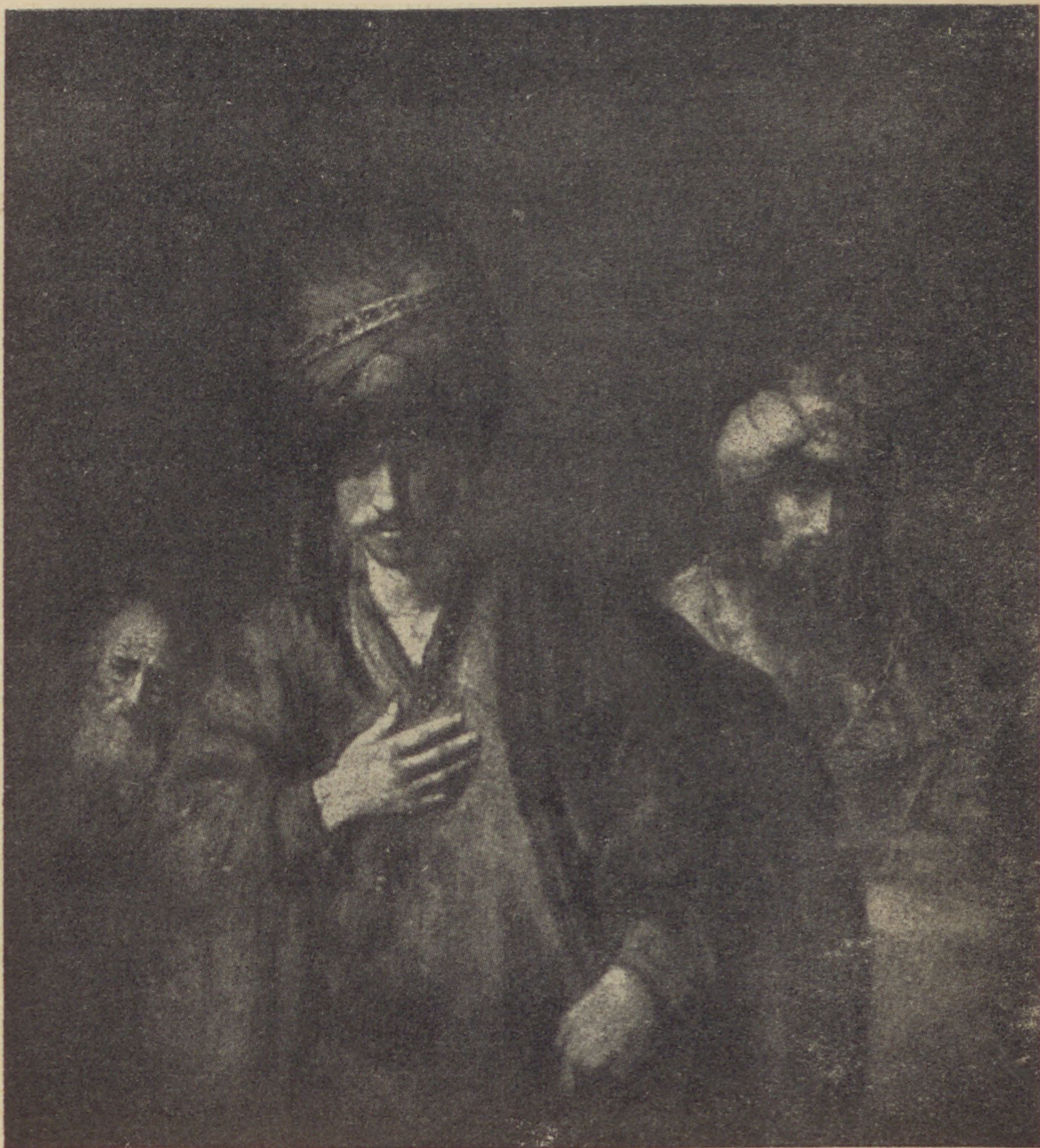
— Nemesak hogy megértettem, — bókkolt a miniszter, — hanem már készen is áll fejemben az irat, amellyel a szemétdombon kukorékoló kakasokhoz intézek, mihelyt megvonod tőlem a kegyet, hogy bámulatraméltó személyeden legeltessem a szemem.

— Mhetsy, — intett az uralkodó.

Így történt, hogy Kievbe hamarosan görög presbyterek érkeztek Bizáncból, mohamedán ulemák Bagdadból, katolikus papok Bolgárországból és zsidó tudósok a kazárok Tauria nevű félszigetéről, hogy egymással versengve, kiki a maga vallásának nagyszerűségét hirdesse a kíváncsian és feszült erőlködéssel figyelő uralkodó előtt. De hiába figyelt. A láthatatlan Isten, mire leért a földre, ezerféle alakot öltött, valamennyi ugyanaz volt, és mégse hasonlított egyik a másikhoz. Ha végighallgatta a bolgárokat, így szólt magában: Ez nagyon szép vallás, ezt választom. De amint a mozlímok befejezték a mondókájukat, máris megingott hi-

tében és azt gondolta: Ez az Allah derék fickónak látszik. ehhez szegődöm, bár ima közben mindenféle tornagyakorlatokat kell végezni. A kazárok ékesszólása hallatára megremült: Ez olyan hatalmas Isten, hogy bosszút áll rajtam, ha nem őt választom! A görögök meghallgatása után még határozatlanabbá vált. Ez is okos, jó Istennek látszik. — futott át az agyán —, de most már végkép nem ismerem ki magam. Még a kazárok Istene látszott legkényelmesebbnek és legérthetőbbnek. Végül is belátta, hogy kutyafuttában nem dönthet ily nagyfontosságú kérdésről. Elhatározta, maga küld ki a szomszédos országokba szigorú ítéletű, józan, öreg embereket, hogy azok a helyszínen tanulmányozzák a vallásokat, visszajövet számoljanak be neki és így nyugodtan, megfontoltan kiválaszthatja magának a legjobbat. Lelkükre kötötte a követeknek, hogy ne siessék el a dolgot, hanem bölesen, minden oldalról figyeljék meg a vallásokat és nem felejtette el értésükre adni, hogy a szemüket kitolatja és a nyelvüket kitepeti, ha beszámolójukban egy hajszálnyit is eltérnek az igazságtól, vagy ha ajánlékot vágnak zsebre egyik-másik istentől.

Egyik uralkodó se fogadta oly lángoló izgalommal az orosz követeket, mint Dávid, a kazárok ifjú, eszes kagánja. És izgalma nagyon is érthető volt. A zsidók szétszórt csoportokban élnek a nagy tenger mindhárom partján és azon túl is mindenfelé, irdatlan messziségekben. Az egész világ bántja és üldözi őket, aminek az az oka, hogy nincsen saját országuk, tehát ellenségeiknek nem kell tartaniok a zsidók királyának hosszútól. Dávid fejedelemsége nagyon kicsi és gyenge, és bár egyre idemenekülnek az üldözöttek, országa oly messze esik, hogy a zsidók legtöbbje útközben elpusztul, mielőtt ideérne. De ha Vladimir, ez a fenevad felveszi a zsidók hitét! Akkor oly fektelen hatalmú

Rembrandt: Hámán bukása

országot nyernek a zsidók, hogy más, mint a Seregek Ura, nem is bánthatja őket soha. Dávid úgy érezte, szívesen odaadja a koronáját, hatalmát, vagyonát, ha megvalósul a zsidók birodalma. Valósággal megszédült, mikor belepillantott az eléje táruló szivárványos lehetőségbe. Megrendülten borult az Úr oltára elé, esedezve, bár adna néki az Örökkévaló elég erőt, rábeszélő képességet és ravaszságot, hogy meghódíthassa a követek elméjét. Mert bár az Úr akaratán múlik a siker, az Úr éppenséggel szereti cserbenhagyni azt, aki nem teljes akaratával és hitével szegődik egy ügy mellé.

Két őszes szakállú, kövér, kedélyesen mosolygó, de szúrós szemű oroszból állt a küldöttség. Kövérek voltak és öregek: részben kedvező, részben rossz jel ez. Mert jóllehet a kövérek inkább hajlamosak a jóra, a megértésre, az igenre, az öregek nem szeretik a fiatalokat és lelkeségüket gyakran afféle kótyagos handabandázásnak tekintik. Az se túl biztató jel, hogy a követek csak csinos hárfásleányok társágában voltak hajlandók nyugovóra térni és mikor látták, hogy kívánságuk nem teljesül, dohogva, maguk közt rosszkedvűen mormogva, savanyú ábrázattal vonultak szobáikba. Napközben ide-oda sétálgattak a városban, mézessüteményeket vásároltak és igyekeztek megszimogatni, megcsípdesni a nőket, akik azonban sikoltozva menekültek előlük. Arra kérték Dávidot, hogy ebéd és vacsora alatt hallgathassák végig a papok előadásait. És Dávid gondoskodott arról, hogy jó hosszúra nyúljanak a lakomák és felnégyeltetéssel fenyegette meg az udvari szakácsot és a borpincék kezelőjét, ha valamelyik fogás, vagy italfajta nem nyerné meg a vendégek tetszését. Szerencsére azok nem találtak semmi kifogásolnivalót és minden alkalommal vörösre puffadva és dülöngélve keltek fel az asztaltól.

Vladimir jól választotta meg az embereit. Mialatt látszólag csak a hasukra volt gondjuk, nagyon is figyeltek az előadásokra és mennél jobban behatoltak a zsidók tanáiba, annál nyugtalanabban pislogtak egymásra. Például így szóltak a papok:

— *Ime, a népek, mint egy csöpp a vederben és mint egy porszem a mérleg serpenyőjében, olyanoknak tekintetnek, és a szigeteket, mint kis port emeli fel az Úr.*

Mire fejcsóválva felelt az egyik orosz:

— Nagyon helyes! Minden népre vonatkozhat ez, kivéve a mienket, amely a leghatalmasabb a földön. Vladimir lenyakaztat bennünket, ha ilyen kihívó ostobasággal járunkunk eléje...

Képzeltető, hogy a papoknak és Dávidnak minden ékesszólásukat össze kellett szedniök, amíg megmagyarázták a barbároknak, hogy az Úr előtt nincs hatalmas és gyenge; egy nagyon magas hegy tetejéről a tehenet ép oly kevésbé lehet látni, mint a macskát. Soká tartott, míg a kemény koponyájú, szúrós tekintetű, nyugtalanul pislogó követek szeme kinyílt és megértették végre, hogy istenfélelem és szeretet az a két pillér, amelyen a zsidók hite nyugszik.

A két orosz egyre tartózkodóbbá vált az asztalnál. Keveset ettek, még kevesebbet ittak és elmélyedt tekintettel bámultak maguk elé, két karjukkal az asztalra könyökölve, mialatt a papok és Dávid fáradhatatlanul magyarázták nekik a szent tanokat. Most már nem is sétálgattak a városban, hanem a mézessüteményesek bánatára és a csinos nők örömeire naphosszat ki se mozdultak szobájukból, ahonnét szenvedélyes viták foszlányai szűrődtek ki az ajtón álló szolgák felé, a vastag brokát és bársonyfűggönyök mögül. És Dávid, lelkendező örömmel már-már megállapította, hogy az Úr a zsidók bolyongásának és üldöztetésének végét akarja szakítani. Alkalmassint megszűnt az ok, ami a bolyongást és üldöztetést idáig szükségessé tette és most a legfelsőbb Bíró szerint az szolgálja a világ javát, ha a zsidók hatalmas országra tesznek szert. Még áhitatosabban fohászkodott, még forróbb epedéssel járult az Atya elé, bizakodva törleszkedett hozzá és reménye egyre tömörebbé szilárdult, mint a homokkavics, amelyre a sivatag porát hordja a szél. Az egyik orosz azt kérdezte tőle:

— Mondd, kérlek, ki is a boldog ember?

Mire Dávid így felelt:

— Akinek az Úr bünt nem tulajdonít és lelkében esalárdság nincsen.

— Áh, igen, — felelte az orosz — tudtam, csak elfelejtettem.

És a másik orosz ezt kérdezte:

— Amikor Dávid király így énekelt: „*Perelj uram a velem perlőkkel, harcolj a velem harcolókkal*“, akkor az Úr csakugyan megsegítette Dávidot?

— Megsegítette, — felelte a kagán, a legutolsó a zsidóhitű uralkodók között, mert utód már nem követte — az Úr megsegítette, hiszen Dávid minden ellenségén győzedelmeskedett.

— Csak ezt akartam tudni — felelte a követ —, mert ez igen fontos kérdés.

Mint testvérbarátok váltak el az oroszok.

— Vladimir sohse értette meg — mondták búcsúzásnál —, hogyan tűrheti egy Isten, hogy megöljék a fiát. És ez tény, akárhogyan csúrik-csavarják a dolgot. Éppen ezért azt hisszük, hogy a nagyherceg a ti vallástokat fogja választani, mert a törököké kissé kényelmetlen. Nagyon sok furcsa magasztosság van a te vallásodban és az imáiban sok muzsikáló szó. Egyszóval van valami elzsongító benne, ami jól esik az embernek, bár nehézzé teszi a szívet. És az a különös, hogy ez is kellemes érzés. Meg lehetsz győződve, te kedves fiatalember, hogy mindent elkövetünk az Istened érdekében.

De otthon falrahányt horsónak bizonyult a követek minden szava. Mert a Bizáncha küldött követekkel együtt a régvárt kémek is megérkeztek és haljóslatú híreket hoztak. Előadták, hogy a császár erősebb, mint valaha, félelmetes fegyvereket halmozott fel és a nagyon gazdagoknak s a nagyon szegényeknek egyetlen menekvése a háború, hogy megmentseik életüket. A gazdagok ugyanis a szegényektől, a szegények a nyomortól félnek. Azt tanácsolták tehát Vladimírnak, hogy sürgősen vegye fel a bizánci választ, sőt jól tenné, ha megkérné a császár leányának a kezét, aki különben is igen szemrevaló, hájas, tokás teremtes. Mindaz meg is történt, amit a kémek tanácsoltak. Az oroszok aztán a bizánciakkal egyesülve, szép sorjában leverték a környező apró államokat, Dávid kagán kis félszigetét is.

Az Úr, kifürkészhetetlen bölcsességében még nem látta elérkezettnek az időt, hogy kiválasztott népe a maga országában éljen, hanem még inkább széjjelszórta azt a földön, miképpen a sót keverik bele az ételekbe.

SZEKSZÁRDI MOLNÁR ISTVÁN:

Sóbaj anyámhoz...

*Anyám, már oly régen nem látogattalak meg,
Pedig úgy vágyódom utánad.
Szívem fáj, könnyem megrezeg,
Lelkemre rátípor a bánat.*

*Hadd lehessenek újra közeledben,
Mert ismét szeretném érezni
Igazságod, nyugalmas békéd...
S ahogy most lépkedek félve,
Szó helyett az ajkam sóhajtúd, —
Bár arcodat nem láthatom,
Mert fekete sírkő van fejed felett.
S tested átfogja barna föld,
Apró kis betűk őrzik a neved.*

*Most mint véres tövist tépem ki szívemből a bánatot,
Míg könnyek az arcomon patakokban folynak,
Hogy átadjam magam az álomvilágnak,
S elhiggyem: az élet tavaszt is adott.*

*Hadd térdepeljek le előtted bocsánatért.
Bűnös és züllött fejem öledbe hajtom,
S míg lelkem sóhajtozik a tisztaságért,
Szívemet csitítgatja egy félénk fohász.
Ünnepként szeretném tisztelni a hétköznapiakat,
Hogy óhajod teljesítve, megrakjam a fészkeket.*

SASS IRÉN: KISS JÓZSEF

HALÁLÁNAK HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

Kiss József Mezőcsáton született, de mint ölbeli kisgyerek Csegére került s így legrégibb, legelső gyermekkori emlékei ehhez a poros, tiszaparti, hajdumegyei községhez fűzők, ahol kamasszá serdült. Mindkét nagyapám, anyám, apám szintén Csegén születtek s anyai nagyapám gyermekkori játszótársa volt Kiss Józsefnek, a „csegei révnek magas jegenyéi“ alatt. Ennek a régi-régi gyermekkori emlékek köszönhettem tizenhét éves koromban, hogy három és fél évig — Kiss József haláláig — mindennapos vendég lehettem a legnagyobb magyar-zsidó költő házában. A kép, melyet Kiss Józsefről megőriztem, nem a költő-fejedelem képe többé. Nem *A Hét* mindenható főszerkesztőjéé, aki elé elfogultan járult az újabbkori, magyar irodalom aprajagyja. Az a Kiss József, akit én megismertem — noha a *Legendák* utolsó kilenc szakasza akkoriban készült szinte a szemem láttára — egy lehiggadt, mindent megértő és így mindent megbocsájtó, öreg zsidó bölcs volt, aki sokkal inkább tartotta a rokonságot *Spinozával*, mint — mondjuk — *Arany Jánossal*. Családi körében, felesége, négy gyermeke és három gyönyörű szép, pici leányunokája között, hosszú, barna házikabátban, sapkával a fején, derűs, mosolyos, melegsívű apa és nagyapa volt. Mondják, fiatalabb korában szeszélyes volt, legendákat meséltek változó hangulatairól és nehezen kielégíthető igényeiről. Én három és fél évig, élete utolsó éveiben, a kommun és ellenforradalom szűk és nincstelen világában soha elégedetlenkedőnek nem láttam. Pedig akkor — szűkiben minden élelmiszernek, tüzelőnek s egyéb legszükségesebbnek — mindenkinek joga volt elégedetlenkedni. De nem panaszkodott Kiss József olyan hiányok miatt sem, melyek, bár ugyancsak az akkori időkkel voltak összefüggésben, kevésbé voltak érthetőek a tüzelő- és élelmiszerhiánynál. Ez a tanítványok és egykori munkatársak teljes hiánya volt az agg Kiss József házában. Költők és írók, akik röviddel azelőtt még oly szorgalmas látogatói voltak *A Hét* szerkesztőségének s röviddel azután olyan megható emléksorokat írtak, vagy mondtak az elhunyt Mester temetésén, a nagyon rövid időközben, mely *A Hét* halála és Kiss József temetése között eltelt, úgy elszéledtek, hogy egyetlenegyel még oly futó látogatáson sem találkoztam Kiss József otthonában. Egy ízben szóváltattam ezt s akkor ezt mondta a bölcs, öreg költő:

— Minek jöjjenek, fiam? Hiszen, pénzt már nem lehet tőlem keresni. Ezenfelül pedig legfeljebb azt gondolhatják magukban, hogy: éppen eleget ült már a fejünk tetején az a vén zsidó, örülünk, hogy megszabadultunk tőle. Hiszen manapság nem népszerű dolog zsidónak lenni.

— És a zsidók?!

— Azok meg éppen nem jöhetnek. Azoknak én, fiam, pláne rossz cég vagyok, az öreg Mayer Litvákkal a kirakatomban . . .

Kiss József zsidó balladahősei sok vitára adtak már alkalmat. Vannak, akikre idegenül hat. Vannak, akik egyenesen zsidótlanoknak, mesterkélteknek, álcázott magyar parasztnak érzik őket. Mások a mult század népies irányának rovására írják, azt állítván, hogy amint a népszínműparaszt sem élt soha, ugyanúgy nem éltek a kissjózsefi paraszt-zsidók sem. Nem értek egyet ezekkel a véleményekkel. Eltekintve attól, hogy Kiss József mindig élő modell után írt s így kellett, hogy zsidó balladahősei is éljenek. Valaha, saját családjában is nem egy olyan figura van, aki igazolhatja Kiss József zsidó balladahőseinek valóságos hús és vér-voltát. Apái nagyapám, aki öt fiával együtt parasztmódra maga művelte kis földjét a Cserepes-pusztán (apám valamennyi katonai okmányában, mint „földműves“ szerepel), nagyanyám, szádráncú terno-szoknyájában, paraszt-réklíjében, fekete fejkendőben (soha kalap nem volt a fején), tömördek aranygyűrűvel mind a tíz ujján, akiknek a rituális konyhán kívül mindössze annyi kapcsolatuk volt a zsidóságukkal, hogy háromszor egy évben egy szekéredék gyerekekkel felpakkolva, bentaztak Csegére ünnepegni,

vagy a „pajkos Jakab“-nak nevezett, hétfaluban híres táncos, verekedő és tréfacsináló anyai dédnagybátyám, aki, ha korán meg nem hal, áttérített gazdálányt vett volna feleségül, mind a Kiss József zsidó balladahőseinek édes rokonságába tartoznak. S ugyanazon a vidéken éltek, ahol Kiss József első és legélénkebb gyermekkori élményeit szerezte.

Hogy Kiss József maga, igenis, élő alakok másának tartotta zsidó balladahőseit, bizonyítja az is, hogy mi volt erről a zsidó típusról a véleménye. 1919 második felében voltunk s a magyar közélet visszhangzott a zsidók kártékony tetteitől. Kiss József velük kapcsolatban mondta egyszer a következőket:

— Volt egy rövid időszak, mikor olyan kedvezően alakultak a dolgok, hogy úgy látszott, hamarosan lesznek valóságos magyar zsidó-parasztok. A kis, falusi zsidókban meg volt hozzá a hajlandóság s a városi, gazdag zsidóság szóval, pénzzel támogatta ezt a gondolatot. Hogy aztán egyszerre ellanyhult a dolog és nem lett belőle semmi, az nem a zsidókon mult. Az ország szinte egyik napról a másikra olyan tempóban kezdett iparosodni, annyira kellett az ember itt a fővárosban, hogy magához szívt a munkaképes, falusi fiatalságot, zsidót, nem zsidót, magyart, tótot egyaránt. Pedig nagy kár. Nagy kár, hogy a zsidók ilyen túlnagy számban gravitáltak a főváros felé. Ennek levét most isszuk meg. Igaz, a falusi zsidónak pusztai, vagy tanyai zsidóvá való átalakulása nagy lépéssel lejjebb való csúszást jelentett volna a társadalmi lajtorján, de viszont gyökeret is jelentett volna. Ha ma több zsidó földművesünk és kevesebb pesti ügyvédünk van, egészen másképpen festene a dolgok.

A *Legendák* kilenc legutolsó strófája akkoriban készült. Helyesebben: nőtt, mint valami palánta. Kiss József igen lassan és aprólékosan dolgozott. Megtörtént, hogy az a két verssor, melyet délután hallottam, másnap délutánra nyolcsoros szakasszá növekedett, de következő nap délutánjára ismét elveszítette két-három sorát, hogy végre hosszú töprengések után megkapja végleges formáját. A nagy költő csodálatosan dolgozott. Szinte hangosan írt. Verssoronként is felolvasott egy-egy szakaszt, úgy, hogy a *Legendák* kilenc szakaszának nem egy sorát négy-ötféle formában is ismertem, mai végleges formája előtt.

Kiss József nagyon élvezte a *Legendák*-at írás közben. Mint költő a hőstét, s mint unoka a nagyapját, egyformán, őszintén szerette Reb Mayer Litvákot. S mikor az utolsó

Reichenthal Ferenc: A könyv
(Az OMIKE III. Képzőművészeti Kiállításából)

szakasz utolsó sora is végleg papirosra került, ezeket a felejthetetlen és megőrzésre mindenképpen méltó, böles, nagy, erős szavakat mondta Kiss József, — Arany János és Ady Endre között a legnagyobb magyar költő:

— Egy okosabb ember a helyemben most más verseket venne elő. Például az ódát „A naphoz”. En Reb Mayer Litvákot lobogtatom. Sosem lapultam életemben és sosem hazudtam. Az is igaz, amit „A naphoz” írtam, de Reb Mayer Litvák is igaz. Egyiket éppúgy vállalom, mint a másikat. Egyiket éppúgy nem lehet tőlem elvitatni, mint a másikat. De most olyan időket élünk, mikor a magamfajta ember ízlése nem engedné, hogy „A naphoz”-t saját maga emlegesse. Viszont éppen ez az ízlés követeli meg, hogy Reb Mayer Litvák viselt dolgaiból még elmondjak egyet-mást, mielőtt meghalok.

Kiss Józsefet húsz évvel ezelőtt teljes, hivatalos gyász-

pompával, a *Petőfi*-házból temették el. Koporsóján a *Jókai*-lepel és sok, hivatalos, nemzetiszín szalagos koszorú feküdt. Mikor halottas ágyánál megjelent a szobrászművész, hogy örökre elnémult, kihűlt fejről halotti maszkot készítsen, egy-egy maszkért valósággal versengtek a legprominensebb nevek viselői. Mikor néhány héttel a temetés után a nagy költő gyermekei önkéntes árverés alá bocsátották Kiss József könyveit, képeit, egyéb tárgyait, a kegyeletes árverezők között megint csak a legelőkelőbb nevek viselőit láttam versengeni, hogy magukénak mond hassanak valamit azokból a tárgyakból, melyeket oly sokszor érintettek Kiss József kezei... Ó, igen, Kiss József, aki életében költőfejedelemként élt, fejedelmien költözött el ebből a világból. Hozzá méltóan. Noha 1922-t mutatott a naptár.

Vajjon mennyit fog mutatni a naptár, mire utóda akad? Valaki, aki megírja utána majd az új „A naphoz”-t. De a „Litvák”-ot is.

DR. WOLF JÓZSEF:

MAGYAR ZSIDÓ VONATKOZÁSÚ IRODALMI KÖZLEMÉNYEK AZ IMIT ÉVKÖNYVEIBEN

Blau Lajos néhai szemináriumi rektor, a Rabbiképző ötvenéves fennállása alkalmából tartott beszédében következőket mondta: „A magyar zsidó tudósok, költők, írók, rabbik egy új ágat oltottak be a magyar tudomány és irodalom évezredes fájába.” Ennek az ágnak érett, zamatos gyümölcsei többek között ezek az IMIT Évkönyveiben megjelent magyar zsidó vonatkozású cikkek.

Az IMIT évkönyveiben megjelent és az irodalom, illetve irodalomtörténet keretébe vágó cikkek a nagy magyar írók, költők életének és költészetének zsidó vonatkozásaival foglalkoznak és itt elvonulnak előttünk a magyar irodalom és költészet koszorús költői: Arany János, *Petőfi* Sándor, *Eötvös* József báró, *Mikszáth* Kálmán, Kiss József, *Tompa* Mihály stb.

Ilyen írások például a következők: *Bánóczi* József: Toldi és a Biblia c. cikke (1895), továbbá *Bernstein* Béla: Az ember tragédiája és a zsidó irodalom, *Büchler* S.: Egy magyar zsidó költő, *Heller* Bernát: Madách Imre és az ember tragédiája, u. a.: *Tompa*, az evangélium és az agada, u. a.: Hódolat Vörösmartynak születése 100-ik évfordulója alkalmából, u. a.: *Eötvös* József báróról, *Havas* Adolf: *Petőfi*, *Hazai* Hugó: Szombatos imádságok, *Lenkei* Henrik: *Petőfi* zsidó hírnökei, *Mandel* Bernát: Kazinczy és a zsidók, *Mezey* Sándor: *Eötvös* Károlyról (1917), u. a.: *Makai* Emil, *Kiss* Arnold: Gerő Ödön, *Mohácsi* Jenő: Az ember tragédiája és a zsidók, *Pollák* M.: Madách Imre és a biblia, u. a.: Arany János, *Patai* József: Egy magyar zsidó költőről, *Radó* Sándor: Zsidó vonatkozások *Mikszáth* műveiben, *Avigdor* Hameiri: A magyar irodalom élete a Szentföldön, *Palágyi* Lajos: Vajda János és a zsidóság, *Steiner* Lenke: Kóbor Tamás (1938), *Szabolcsi* Lajos: Kiss József eposza (1912), *Zsoldos* Jenő: Romantikus szemlélet irodalmunkban, u. a.: Fáy András zsidó szemlélete, u. a. Bessenyei és Kazinczy zsidó hatása.

Más zsidó magyar felekezeti, társadalmi, kulturális stb. vonatkozású cikkek még a következők: *Balassa* József: Magyar-zsidó dialektus (1898) *Barta* Mór: Biblia kifejezések és közmondások a magyarban, *Büchler* Sándor: Zsidók a magyar egyetemen (1897), *Eisler* Mátyás: Egy babérlevél Kossuth koszorújára, *Flesch* Ármán: A zsidó a magyar irodalomban, *Fürst* Aladár: Nagy-Magyarország középiskolái, *Goldschmied* Lipót: Magyar zsidó művészek (1895), *Grün-*

wald Fülöp: A magyar zsidó mult historikusai, *Lakatos* Lajos: Magyar zsidó cigányokról, *Meller* S.: Budapest zsidó templomai, *Pollák* Manó: A zsidó templomépítés Magyarországon a XIX. századtól a mai napig, *Szalárdi* Mór: Budapest egészségügye és a zsidók, *Kayserling*: Luzzatóról és a magyar zsidó tudósokról, *Kecskeméti* Ármán: Az örök zsidó mondája a magyar irodalomban, *Szatmári* Mór: Magyar zsidó ujságírókról, *Waldapfel* József: Egy talmudi hely szerepe a reformáció korának történeti szemléletében.

Az utóbbi években, amidőn a zsidótörvények szorítják meg a zsidók gazdasági, társadalmi és szellemi életerét, írja meg *Ballagi* Ernő: Zsidók harca az emancipációért című cikkét. Idetartoznak még: *Komlós* Aladár: Az asszimiláció kora, az irodalom és a zsidók. *Zsoldos* Jenő: A magyar zsidó írók fogadtatása irodalmunkban, *Kardos* Albert: Magyar államférfiak házi zsidai (1939) című cikkei.

Eredeti magyar zsidótárgyú rajzok, költemények, elbeszélések: *Klein* Arnold: A magyar Izrael éneke, amidőn 1000 év betellett, *Kármán* Mór: Nemzeti élet, felekezeti élet. *Komáromi* S.: Az Egyenlőségről, *Telekes* Béla: Erzsébet, *Ágai* Adolf: Régi naplókából, *Hajdu* Miklós: Az én templomom, *Seltmann* Lajos: Életképek, *Ujvári* Péter írásai a magyar zsidó népeletről, *Nádai* Pál: Miniaturák (1938) és *Feleki* Sándornak a falusi zsidó életből merített költeményei.

Cikkünk befejezése előtt jutott el hozzánk az IMIT legújabb, 1941-iki Évkönyve, amelyben a következő magyar zsidó vonatkozású közleményeket találjuk: *Ballagi* Ernő: Szabadelvűség és magyar zsidóság, *Groszmann* Zsigmond: *Hirschler* Ignác, *Snouck Hourgronje*: Goldziher Ignác, *Rubinyi* Mózes: Kisteleki Ede, *Sebestyén* Károly: Emlékbeszéd *Vészi* József felett, *Vidor* Pál: Kiss Arnold.

Végül meg kell még említenünk *Edelstein* Bertalan és *Grünwald* Fülöp *Az elmúlt év története* című cikkeit, amelyek mindegyikében találhatunk magyar vonatkozású adatokat.

*

Talán száraz volt ez a név- és címsor, de a nevek és címek mögött érzések, gondolatok vannak és pedig magyar zsidó érzések és gondolatok, amelyeknek középpontja a hazaszeretet és az Istenszeretet.

REMBRANDT „ESZTER”-KÉPEI

Több mint félezer rajz, több mint kétszáz festmény tanuskodik arról, hogy *Rembrandt* mily mélységes szeretettel élte a Bibliát.

Nem véletlen, hogy éppen *Rembrandt* lett a Biblia legnagyobb illusztrátora. A fény és a homály utólérhetetlen mestere — a fény és a homály két kiapadhatatlan és bőséges forrásából, a Bibliából és az életből merít. Lelkének belső fénye az, mely művein fölvilan és előmlik, — a mindennapi élet homályban meghúzódó misztikumát, vagy a Biblia megnyilatkozásait jeleníti meg előttünk, oly közel és oly erővel, hogy hatásától többé nem szabadulunk és a Mester szemével nézünk magunk is. Mert *Rembrandt* az ő nagy szívével a szívet kereste mindenütt, annak zengő színeit vagy gyilkos foltjait magyarázza nekünk. Valójában azért mellékes nála a forma, a vonal, — képein nem találunk mást, mint azt, ami a témához tartozik, ami annak szolgálatában áll, ami annak megérettetéséhez szükséges. A fény és a homály segítségével maradéktalanul tárja elénk meglátásait. Állandó olvasmánya, a Biblia, csakhamar a zsidókra irányítja figyelmét. Keresi társaságukat és nagy érdeklődéssel figyeli arcukat, magatartásukat, életüket. Rabbik bibliai magyarázatait hallgatja, fényt sugárzó és szomjas lelke előtt mindjobban feltárul az örök fény tárháza. A Biblia történetei belső víziókká válnak és esodálatos művészettel a természetfölöttiből emberi valóság lesz. Megérzi, mit akar a Biblia mondani és fönséges komolysággal, ihlettséggel közli velünk tapasztalatait.

A négy kép, amelyet a *Múlt és Jövő* e száma bemutat, *Eszter* könyvének történetéről mesél. Az egyik „*Eszter és Hámán Ahasvér asztalánál*” (Moszkva, Rumianzoff Múzeum). A rangsornak megfelelő magasságban helyezkedik el a három szereplő. *Hámán* a szerénység álarcába burkolja a meghívás miatt érzett nagy örömét, a királynő arca mélyen elgondolkozó, a király homályban van, nem sejti, hogy most nem ő a főszereplő. A kép nem vidám, bár lakoma jellege van, inkább sokat sejtető, vihar előtti csend.

Rembrandt: *Eszter és Hámán Ahasvér lakomáján*

Műmellékletünk *Hámán* tragédiájának megindulását mutatja, *Rembrandt*nak ezen képe a román királyné birtokában van. Kápráztató színekkel és mély pszichológiai érzéssel ábrázolja *Hámán* bukását. A királynő ruhájának ékkövei, ezüstös, vakító-fehér színei fénnel árasztják el a jelenetet. *Eszter* arcán mélységes a harag és a felháborodás, melyet testtartása is kihangsúlyoz. A király a homályban alig látszó testőrökhöz fordul és a sötétségből elővillanó kormánypálccal *Hámánra* mutat, aki mély megalázkodással könyörög életéért. Szelíd, finom embernek látjuk itt *Hámánt*, külső megjelenése nincs összhangban lelkének belső sötétségével. Talán a finom külsőbe rejtőző gonoszsággal akarta itt *Rembrandt* szimbolizálni azt a gonoszságot, mely életének alkonyát megkeserítette.

Egy harmadik kép a *bukott Hámán távozása*. Itt *Hámán* külsejéből már lelkülete is sugárzik. Vad, kemény arc, összeszorított száj. Lesütött, zárt szemei, szívére tett keze eléggé érzékeltetik a magábaroskadtságot, a szép álmok, a nagy múlt megsemmisülését és a jövőt, amely nem jövő.

És végül a negyedik kép *Mordecháj diadalmenete*. A bibliai vers már jelzi a színeket a művész számára. „*Mordecháj pedig elment a királytól bíborkék és fehér királyi öltözékben s nagy arany koronával és byssus és bíbortiros palástban és Susan városa ujjongott és örvendett*”.

És a nép éppúgy hódolt előtte, mint nemrég *Hámán* előtt.

Dr. Schwarz Mór

BRÓDY LÁSZLÓ:

Epilógus Eszter könyvéhez

„A hírt posta öszvérháton
vitte végig a világon,
Susanból a nagy levelet,
a pecsétetes rendeletet.
Indiától Afrikáig,
szerecsenek országáig.

Siralomból harsány dalon
vidult föl a birodalom.
Az éjszaka, mint pohárnok,
bort szolgált föl, piros álmat.
Zengett síp-dob, édes láрма
százhuszonhét tartományba.

A férfiak, ifjak, vének
ajkán buggyant hálaének.
Táncoslányok úgy keringtek,
hogy a föld, mint padló, rengett.
S rég tudtak ily fényt ontani
az ég kőrisbogarai.

S a királyi palotába
Ahasvérus ezt diktálta:
Az igazság lehanyatlak,
de mint bukó nap, csak addig, —
aztán megint megújúlva,
mint kelő nap felkel újra.”

A krónikás ezt jegyzé fel
a gondolat festékével,
teleróva perzsa és mész
királyoknak könyve szélét,
ama könyvnek, melyben áll a
szép *Eszter* históriája.

DR. WALLENSTEIN ZOLTÁN pécsi főrabbi:

ZSIDÓ KÖTELESSÉGEK

A tegnapi magyar irodalom nagyságai közül talán Vörösmarty véste a legmaradóbb nyomot érző emlékezetembe. Némely költeményének hatalmas páthosza, tragikus szépsége és az emberi kétségbeesés legmélyebb mélységeiből felviharzó hangjai a mi ősi, lángoló nyelvű, háborgó és kesergő prófétáinkra emlékeztetnek. Most, hogy ily rettenetes napok szakadtak az emberiségre és a hírlapok vadul rezgő szeizmográfjai távoli szörnyű földrengések jeleit rajzolják, gyakran vissza-visszarémlik agyamba az „Előszó” döbbenetes képförgetege: „— A vész kitört. Vértfogyláló keze — Emberfejekkel labdázott az égre; — Emberszívekben dúltak lábai; — Lélekzetétől meghervadt az élet — A szellemek világa kialudt... — Amerre járt, irtóztató nyomában — Szétszaggatott népeknek átkai — Sőhajtanak fel csonthalmok közül — És a nyomor gyámoltalan fejét — Elhamvadt városokra fekteti...”

Valami fellebezhetetlen végzetszerűség kényszeríti a népeket, hogy jobbkezüik munkáját baljukkal elpusztítsák. A legtragikusabb pedig az, hogy az emberi önzetlenség, bátorság és fegyelem épen a vér és vész közepette jut legmagasabb fokára és nem a zavartalan munka és építés csendes napjaiban. Az együtt vak és ádáz erőktől sodort tömegekben, melyeket pusztításra hajt a történelmi végzet, az egyéni erények csodálatos kivirágzása látszik. Nem csoda, ha az ókori Herakleitos-tól mind máig akadnak kiváló elmék, kik a háborút a népek nevelő ostorának, javító és nemesítő eszközének tekintik. A veszedelem és szenvedés valóban próbája az egyéni jellemnek és az emberek összetartozásának.

Ezért nehéz napjainkban, a világra reátört nyomorúság, magyar hazánk áldozatos küzdelme, zsidó elkülönítettségünk és megalázottságunk gyötrő bajai között, aggódva, remegve figyeljük a magyar Izráel magatartását. Midőn szerte a világon milliók és milliók szenvednek, véreznek és küzdenek, önmegtagadóan várva és bizton hívén, hogy a rettentő ember-ember-elleni viaskodás végül az igazság és jószándék szintézisében fog megoldódni; midőn egyforma végzet lebeg mindannyiunk felett: vajjon, e komor órákban, emberhez és zsidóhoz méltóan élnek és cselekszenek-e testvéreink?

Megítélve és elmarasztalva: maradt-e bennünk elég öntudat és élet-érzék, hogy felismerjük teendőinket és megtarthassuk legalább erkölcsi vagyónunkat: a hitet. hogy igazságtalanul törtek pálcát felettünk, és a reményt, hogy pörünket majdan megújíthatjuk?

A magyar zsidóság sorsa attól függ: tud-e elég erőt kapni önmagából helyzete fordulásáig!

A fának levághatják egész koronáját: nem pusztul el, ha van gyökereiben és törzsében erő friss hajtások táplálására.

Ág és lomb nélkül, megcsúfolva áll ma Izráel tölgye: a kölcsönös segítség, szeretet életadó ereje vihet csak megújító nedvet száradt sejtjeihez és gyógyító, takaró gyantát fejszevágta sebeire. Olcsó irgalmasság, régifajta jótékony-ság nem segít már testvéreinken. és aki kihull sorainkból, a mi életerőnkől is magával visz. Egy testté ragasztott mindnyájunkat a sors és az egész test megérzi, ha csak egy kis része beteg.

Egyik magyar író vetette fel, főleg irodalmi vonatkozásban, a „mély magyarság” problémáját. Ha „mély zsidóság”-ról lehet köztünk szólni, úgy az ma csak az önzetlen lelkiségben és a segítő tettekben nyilvánulhat. Szomorú, hogy sok társunk ma is megdöbbentő közönyt mutat mások szenvedéseire és felháborító az a tapintatlanság, mellyel egy-egy szerencsésebb közülünk nyiltan éli léha világát, míg éhség, hontalanság és nyomor pusztít önvérei között.

Önbecsülés nélkül nincs élet; az önbecsülés feltétele

pedig az a tudat, hogy mindig és mindenütt megtettük kötelességünket. Ha saját sorstársainkkal sem tudunk összeforrti, ha ez a rettentő világvihar sem hajt össze bennünket egymást szerető és egymásért tevékeny közösségbe, úgy jogerőssé válik a ránk mondott ítélet, mert magunk is elismerjük: megérdemeltük...

SCHNABEL LÁSZLÓ:

*Mai palesztinai költők**

RACHEL BLOVSTEIN:

RACHEL

Ereimben még tűzszín vére lüktet,
Búgó hangja is bennem ver-zakatol,
Lábán nyájának szép pásztornője
Ósanyám Ráchel volt egyszer, valahol...

Ezért szűk nékem a városi kőház,
Szívemben a sátrak zenéje dalol,
Pusztai szélvész cibálta ruháját
Rőt sivatagban egyszer, valahol...

Ezért halad útam mindig előre
És vállam a terhek alatt se hajol.
Nem görnyed a hátam s nem fárad a lábam,
Mint Ráchel anyámnak egyszer, valahol...

URI CVI GRINBERG:

NEM ARANYAT OLVASZTANI JÖTTÜNK...

Nem keressük kidülledt szemekkel a
sárga homok mélyén rejlő aranyat,
mert nem aranyat olvasztani jöttünk,
a mi csákányunk itt sziklát hasogat!
Szíveinkből feltörő kékfényű lángok
rozsdás föld páncélját nyaldossák szüntelen,
markunkkal a föld dús emlőjét kutatjuk,
s kalászkok zsengejét, ami majd itt terem.
Mert új nemzedékek vonulnak, vonulnak...
a szívük beteg, a hitük reménytelen.
Eljöttek a messzi országok földjéről,
s vonulnak szüntelen, vonulnak szüntelen...
Lengyelföld síkjáról,
az orosz mezőkről,
Jemen homokjáról,
Balkán hegyeiből
és Kaukáziából...
A rémület jár szellemtáncot ijedt szemükben
és a föld simogatását sóhajtja arcuk;
mi pedig,
miként alkímisták rozzant tornyokban:
a halál dombját az élet halmává varázsoljuk, —
a kopár Galil rozsdás ugarát kiömlő vérünkkel
öntözzük,
hogy mint az anya szíve alól előbúvó magzat
dobbanjon életre a szívek vére melegén
az utánunk jövőknek
Galil földje...

* Az OMIKE Sajtócsoporthoz kiadásában most megjelent antológiából.

Rembrandt: Hámán kegyelemért könyörög

Műmelléklet a MULT ÉS JÖVŐ 1941. évi februári számához

VIRÁGNÉ LUSTIG SÁRI: MENNYEI UTAZÁS

Az orvos részvevő arccal állt a törékeny fiatal leány ágya mellett és gondterhelten figyelte a lassú, fáradt érverést. A szobában csend volt. Csak az óra ketyegése és két megszeppent öreg ember — Klári szüleinek — gyors, ideges lélegzetvétele hallatszott. Csend és béke volt a szobában, de erre a csendre és békére a Végzet kezdte ráteríteni sötét, tragikus fátyolát.

— Huszonnégy... huszonöt... huszonhat... számolta magában az orvos a lassú, szinte vánszorgó érverést, a vékony kis leánytest agyonhajszolt szívének gyöngye morse-jeleit. Objektíven, figyelmesen számolt az orvos, de az ember aggódva töprengett benne:

— Hogy ez előrelátható volt, az természetes... De így kell-e lenni? Szabad-e, hogy ez a fiatal teremtes összeroskadjon az erején felül magáravett terhek súlya alatt? Mert... összeroskad... ezt... az orvos mondja. Nem az ember.

Aztán fájdalmas félmosoly húzódott végig az ajkain:

— Szabad-e...? — gondolta magában. — O, oly sok minden megtörténik ezen a földön, aminek nem szabadna megtörténnie...

A fájdalom még ott vibrált arcán és fegyelmezett orvos-lelke sem tudta oly gyorsan a közönyös nyugalom maszkjába rejteni, amily hirtelen a nagybeteg Klári felébredt lázálmából. Égő szemeit az orvosra emelte és... meglátta rajta a fájdalom árulkodó kifejezését. Vékony, tűzforró ujjával megszorította az orvos hűvös kezét:

— Nagyon beteg vagyok, doktor úr?... — kérdezte alig hallhatóan. — Ugy-e, nagyon beteg vagyok... Talán... végem is lesz... Iszonyú ez a láz... A fejemet is annyira hasítja... ugy-e, ezt nem lehet kibírni...

Az orvos már elkészítette arcán az obligát nyugodt orvos-mosolyt és gyors vigasztaló szavakat keresett, de ideje sem volt megszólalni. A beteg leány forró ujjainak szorítása egyszerre erősebb lett és egész tűzbenégő arca egy hirtelen rándulással a legnagyobb félelem kifejezésébe ment át. Csupa alázatos könyörgés volt a szeme, ahogy nehézkesen, zihálva az orvos felé súgta:

— Nem... nem! Nem szabad betegnek lennem!... Mi lesz apámmal és anyámmal? Hiszen maga tudja, milyen betegek és gyengék. Ki ápolja őket?... És... és... miből? Ha gyorsan meg nem gyógyulok, felmondják az állásomat a bankban... Jaj... nem lehet... Nem lehet betegnek lenni... Doktor úr... Isten nevére kérem! Segítsen rajtam! Tegyen csodát!

Az utolsó szavakat már csak inkább a lázeserepes szájról olvasta le a doktor. Klári erejéből nem futotta tovább. Feje visszahanyatlott a párnákra és agyát ismét elborította a láz gyilkos, de jótékony öntudatlansága.

Az orvos megigazította a jégtömlőt és a bágyadtan lehullt élettelen kezét gyöngéden visszahelyezte a takaróra.

— Üljön ide az ágy mellé, fiam — mondta a megrettenve ácsorgó kis cselédnek — és igyekezzen egész éjszaka el nem aludni. Ha éjjel rosszabbul lenne Klári kisasszony, azonnal telefonáljon értem... Reggel mindenképpen már jókor itt leszek újra.

Hosszan, töprengve nézte a beteget:

— Csodát tegyek...? — kérdezte félhangon. — O, szegény teremtes... hát vannak ma még csodák?

Felgyűrte kabátja gallérját és szinte lopva osont ki a szobából, ahova olyan Vendég készült belépni, aki sokkal, sokkal nagyobb úr az orvoséknál...

*

Klári egy percre ismét felébredt bodult álmából. Szemei az orvost keresték. Aztán beteg, öreg szülei felé rebbentek. Lassan ki akarta nyújtani kezét felejük, de érezte, hogy tagjai nehezek, mint az ólom és keze felülről visszahanyatlak. És a láz... a láz... mint forró fátyol, újra agyára ereszkedik... Próbálta összeszedni gondolatait... a bank... az állás... a felmondó levél... apja szíverősítője... anyja csillapítószer... a gyógyszerzsámla... tes-sék, kisasszony, a múlt hónapban ennyi volt... Ezernyi hang, szófoszlány, arcok, rémképek száguldanak beteg

agyában... Aztán érzi, hogy a könnyei csorognak, s mintha a szomszédszobából hallaná idegen hangon, hallja, hogy imádkozik:

— Jobbomról Mikhael, balomról Gábiel, előttem Uriél, mögöttem Ráfaél és fejem fölött az Isten dicsfénye... Aztán semmi.

Csak mély, édes, szelíd csend.

Aztán szárnyzuhogás.

S egyszerre tiszta, üdítő illatárban megjelenik nagy szárnylengetéssel Mikhael, Gábiel, Uriél és Ráfaél, négy tündöklő angyal. Klári sűrű könnyek között felsóhajt:

— Bocsáss meg, jó Istenem... nem bírom tovább... Vitess magadhoz az angyalaiddal... Ó, drága, jóságos angyalok, emeljetek karjaitokra — könyörög szelíden és erőtlen karjait az angyalok felé tárja.

S már ringató, lágy himbálódzást érez. Az angyalok, kiket imájában olyan panaszosan hívott, gyöngéden magukhoz ölelik és megkezdődik az édes mennyei utazás.

*

Már nem érez semmit a Föld kínjaiból. Mintha levált volna róla minden testiség. Könnyűnek érezte magát. Lelke felszabadult a lázas test béklyóiból. Ujjongva vonzotta a Végtelen, s repült, repült feljebb és feljebb. A végtelen Űrben megváltatlan, bolyongó lelkek röpködtek, ködszerű libbenéssel suhantak el Klári mellett. Alázatos, halk zokogással ostromolták az Eget, mert hőneik miatt, melyekbe a Sátán incselkedései sodorták őket, nem tudtak bejutni a Lelkek Csarnokába. Klári mély sóhajtással felelt a susogó lelkek panaszaira. És ártatlan, tiszta lelke szállt, szállt a tíz Szeфирán keresztül a végtelen magasságba, hogy egyesüljön eredeti Fényforrásával, a *Sechinával*.

Már a Mennyek Birodalmához ért. Mámorítóan balzamos ámbra- és mirrhaillat töltötte be a levegőt és angyalok hárfáiból halk, finom muzsika zengett. Klári elkínzott beteg lelke szomjasan szívta magába ezeket a gyógyító, édes melódiákat.

Aranyos, habos báránylelkőkön kicsi angyalok hintáztak, s biborkelyhekéből nektárt szüresöltek. Villogó fehér szárnyuk szikrázott az azurfényességben.

Odébb bugyborékoló, csillogó kék forrás gyöngyözött, melyből az Élet vize fakadt, s andalító lágy csobogással kísérte a méla templomi zsolozsmákat. Még meg nem született Lelkek röpködtek körül. A bűja smaragdpázsítón piros rubinvirágok és fehér gyémántvirágok pompáztak. Az Élet és a Halál virágai. A forrás fölött hatalmas ívű szivárvány ragyogott, mint a béke szimbóluma.

A tündöklő kristály *béthamidrásból* hálazsoltárok szűrődtek ki, a megváltott boldog Lelkek rajongó dicsőhimnusza, akik földi jámborságuk jutalmát, az *ajlom hábu-t* élvezik, a gyönyörteljes túlvilági üdvösséget, melyből egy perc többet ér, mint lent az egész élet.

Az alázatos áhítattal hajlongó fehérszakállas szelíd vénék között, akik fenséges mennyei nyugalommal az arcukon az Örök szent Tan búvárkodásában mélyedtek el, Klári megismerte mindkét nagyapját, akik áldólag nyújtották felé karjukat.

Vakító Fényforráshoz, a Glória Csarnokához értek. A cikázó fénysugarak kápráztatták a szemét, úgyhogy a nagy sugárzásba nem tudott beletekinteni és csak sejtette Klári, hogy ott a *Sechina* trónusa tündöklök. Lángpallósú kherubok álltak őrt a csillagsugaras trón körül.

Az angyalok, akik Klárit felhozták, megfújták sófárjukat és gyöngéden a trón lábához fektették őt.

— Felhoztuk, mert nagyon panaszkodott.

A szikrázó fényességből jóságos, fájdalmas hang felelt:

— Vigyétek vissza! Még nincs itt az ideje. Még nem fejezte be küldetését. Még szükség van ott lent reá. Mit csinálna nélküle az a két jámbor öreg, akik nekem annyira kedvesek?!

A négy angyal ismét szárnyára emelte Klárit, szemére álmocsókat lehelték és boldog ujjongással vitték le a földre. Az opálos hajnal már derengeni kezdett, mikor óvatosan visszafektették ágyába.

Mint a még tejszagú gyermek, akit álmában angyalok csókolnak, Klári üde mosolygással ébredt. Mintha csak újjá született volna. Bágyadt, lankadt karjait friss erő feszítette. Ereiben diadalmas élet lüktetett. Mennyei, lágy kezek simítottak le szívéről minden fájdalmat. Soha nem érezte magát ilyen könnyűnek, ilyen egészségesnek.

Hirtelen kiugrott ágyából és lelkendezve szülei ágyához futott. Még odaátrol hozott szelid mosolyát rájuk sugározta és becéző, gügyögő szóval takargatta, dédelgette őket.

Meleg, illatos vízben megmosdatta szüleit, s míg ők imádkoztak, elkészítette számukra a finom, könnyű reggelit és a kis asztalkán ágyuk elé gördítette. Klári piskótát mártogatott a teába és mint madár a fiókáit, hol az egyik, hol a másik kis öreget etette.

Mire az orvos sápadt félelemmel az arcán benyitott, mindhármutat jóízűen reggelizve találta.

Az orvos sehogysem értette a dolgot. Elővette a kis cselédet, aki csak annyit tudott mondani, hogy a kisasszony egész éjjel aludt.

Abban egészen biztos volt, hogy ő nem tévedett, s földöntúli erővel áll szemben. Klári tegnap este önkívületlen, 41 fokos lázban vergődött, a pulzusa aggasztó volt, s minden súlyos tünet igazolta a rettenetes diagnózist.

Újból megvizsgálta. Semmi nyoma a tegnapi halálos bajnak. A hőmérséklet normális, a pulzusa nagyszerű, s Klári egészségesen nevet bele a világba, mintha csak az ő véges kis tudományát kacagná ki.

Szinte könnyörgő volt a tekintete, mellyel a magyarázatot kereste, és remegő hangon szólt:

— Klárika, beszéljen, mi történt az éjjel?

— Nem történt semmi. Egész éjjel álmodtam.

— Mit álmodott? Mondja el gyorsan, semmit ne hagyjon el belőle.

És Klári, még friss színekkel az agyában, felolvadva az érzéseiben, csillogó szemmel csak mesélt, mesélt. Ugy gyöngyözött a szó az ajkán, mint a csörgedező patak. Nem vette észre, hogy az orvos önkéntelenül is összekulcsolja kezét és olyan áhítattal hallgatja, mintha templomban volna. Csak néha hallotta az orvos sóhajtását: ... Istenem ... Istenem.

Az orvos lehajtotta fejét:

— Klárika, maga tegnap este hozzám könnyörgött csodáért. De a csoda onnan jött, ahonnan jönnie kellett. Maga

az Égben járt és gyógyító csillagsugarakban megfürösztve, egészségesen tért vissza, — mondta halkan.

Tiszta, nyugodt áhítat töltötte be szíveiket. Mindannyian érezték, hogy a Legfőbb Orvos járt az éjjel a kis szobában és áldott kezeivel kiparancsolta onnan a Rettentetes Vendéget.

RICHARD BEER-HOFFMANN:

Mirjam altatódala

*Aludj, leányom — későre jár,
Nézd, hogy nyugszik le a napsugár
végsőt lobbanva a hegyek megett.
Még ismeretlen nap s halál neked,
a fényt keresed, csillogása von.
aludj, leszel még sokszor a napon,
aludj leányom, gyenge magzatom.*

*Aludj leányom, — fúj az esti szél,
ki tudja, honnan jő és hova tér?
Sötétbe vész ideleenn minden ut,
nem tudja egyikünk sem, hova jut.
Egyedül járunk, úgy járunk vakon,
és nincs társunk a földi utakon,
aludj leányom, gyenge magzatom.*

*Aludj leányom s ne hallgass reám.
Szavam tenéked üres hang csupán,
üres, mintha zúg a hab vagy a szél,
holott benne egy kincses lélek él.
Amit szereztem, mind a kincs, vagyon
sírba száll vélem, — át nem adhatom,
aludj leányom, gyenge magzatom.*

*Alszol-e Mirjam? — Aludj kicsikém,
partok vagyunk csak, s medrünk fenekén
a mult vére ömlik — a jövőbe rohan,
apáink vére, büszke s nyugtalan.
Bennünk vannak mind. Társ ők s oltalom.
Éltük s az élted szét nem oldhatom.
Aludj életem, Mirjam, magzatom.*

Ford.: Komlós Aladár

Rembrandt: Mordecháj diadalmenete

IZRAEL ZANGWILL:

Mózes és Jézus

*Almomban két zsidóra leltem egyszer
Egyik öreg volt s tekintete zord,
de arca mégis telve szeretettel.
A másik ifjú s arcán fény honolt.*

*Körül a Város szörnyű tánca állt,
éhség nyöszörgött, szívet búsító.
„Sáalom” — szólt szomorún a két zsidó,
de a szemük egymásra nem talált.*

*Egy imaházból most egy dal előtor,
egy templomból orgona szól ki zengő,
prófétáját dicséri mindakettő.*

*Azok most néznek egymásra először,
szemükben furesa részvét fénye gyúl,
s arcukon könny pereg le szóltanul.*

Ford.: Komlós Aladár

TESZLER HERMAN: S. J. AGNON, A REGÉNYÍRÓ

A mai héber irodalomban kevés hely jut a szépprózának. Míg a költészetnek sok kiváló tehetségét sikerült már megérlelnie, regényírók és elbeszélők jóval gyérebben tűnnek fel. Ugyanis az az élet, amelyet ez irodalom kifejezni hivatott, most van éppen erjedőben. A költői lélek hajlamos arra, hogy az életet, még kialakulatlan formájában is felfogja. Sőt, a szüntelen útkeresés, az állandó forrongás megihleti, megtermékenyíti. A regényíró azonban áttekinthető, összefoglalható eseményeket, összefüggéseket keres. A mai palesztinai életforma pedig még nem érthette el azt a kikristályosodott állapotot, amely szilárd alapot nyújthatna komoly regény-építménynek.

A mai héber regényírók legtöbbje abba botlik bele, hogy nem képes egészében átölelni azt, amit meg szeretne láttatni. Részletekbe merül. De nem úgy, hogy beleéli magát az egyes eseményekbe — ami nem hiba — hanem sodródik velük. Elveszíti önuralmát, nem tud felemelkedni oda, ahonnan áttekinthetné az egészet, észrevenné az összefüggéseket. Ezért legszívesebben a Galuthból meríti a témáját. Abból az életformából, amely már eléggé megkövesedett ahhoz, hogy a benne lezajló események alá összefüggő talajt adjon. Ehhez természetesen ismerni kell a galuthi életet. Az érettebb korú író ismeri is, mert hiszen kenyere javát itt ette. De a fiatalság — ez olvas elsősorban héberül — már kinőtte ezt a környezetet.

Ezt a hatalmas szakadékot író és olvasó között természetesen az írónak kell áthidalnia. De hogyan?

Erre a kérdésre S. J. Agnon adta meg a legjobb feleletet és ez teszi őt a legolvasottabb íróvá. A felelet pedig így foglalható össze. Nem kell feltétlenül terjedelmes, nehezen összefogható regényt írni. A tartalomba bele kell vinni azt, ami fölötté áll időnek és térnek. Az írásmód közvetlenségével is el kell tüntetni a távolságokat.

Csak hogy mindehhez rendkívüli képességek szükségesek!

S. J. Agnon-nak ezek a képességei megvannak és ez teszi őt a legnagyobb íróvá.

Műfajilag nehezen határozható meg irodalmi munkásságának a területe. Regény, elbeszélés, novella határai elmosódnak műveiben. Regényben, ha bonyodalmakat ereszt el, aggódva ügyel, hogy meg ne szakadjon a mese fonala. Elbeszéléseibe is szeret olykor-olykor belecsempészni egy kis feszültséget. Novellái nem állnak meg csupán a hős jellemrajzánál. Ott folytatja a héber irodalmat, ahol az agáda és a midrás költői abbahagyták. Ugyanaz a természetesség, ugyanaz a báj jellemzi minden egyes sorát, mint amazokét. Valóságnak érezzük a legendát (Agunoth), magától érthetőnek a csodát (Máásze hámsulach b'erec hakdosáh) és eleveneknek a folklorisztikus elemeket. Semmi mesterkéltség nincs benne. Minden felolvad a vallási miszticizmusban, ahol ezt az egész teremtet világot egyedül a Teremtő akarata kormányozza. Eltűnik választófal ember, állat és természet között. A madár példaképévé lehet még a jámbor zsidó embernek is (Cipori), a lovak olyan szívhezszólóan beszélgetnek egymással, hogy egyenrangú élőlényeknek érezzük őket az emberrel (Háchnászátkáláh), a tengeri halak dicsőimnuszokat énekelnek Isten előtt, a szabadon repdeső sirály az embernél is felsőbbrendűnek érzi magát (Bilváv jámim).

Nem fedné a valóságot, ha azt állítanók, hogy Agnon szereti hőseit. Sokkal nagyobb alázatossággal jár közöttük, semhogy azt tartaná róluk, hogy rászorulnak az ő szeretetére. Örül, ha egyáltalán megközelítheti őket. Ráfáelt, a szentéletű tóramásolót legfeljebb csak irigyelni tudná — ha a Szentírás nem bélyegezné bűnnek az irigykedést. Hány halandónak adatik meg az az emberfeletti erő, ami

ebben a jámborlelkű tóramásolóban lakozik? Amikor nem talál a közelben rituális fürdőt, ahol Isten kimondhatatlan neve lemásolása előtt megfüröszse magát, felhasítja baltával a folyó jegét és alámerül a vízbe. (Agádát hászófér). Milyen bámulattal beszél rabbi Elimelechről, az írómesterről (Sné zugoth)! És merné-e ajkára venni a cadikok szent neveit anélkül, hogy áldást mondana emlékükre?

Alkotásai, meg a vallásos érzület, amely azokat jellemzi, egyformán lelke mélyéből ömlenek. A chaszidok között azért érzi magát otthon, mert ez a világ valóban neki is otthona. Tudós nagyapja tragikus végű lázadozása a chaszidizmus ellen mélyen megrendíti. Ez a makacs ellenfele a misztikus tannak, inkább halálát kívánja beteg leányának, de nem engedi, hogy csodarabbihoz menjenek segítségért (Hánidách). Agnon menekül ebből a racionális, rideg légkörből. A vallási parancsolatokban lélek van, amit csak a lelken, a szíven keresztül lehet megközelíteni. Helesen cselekedett Majmuni, hogy a tefilint a „szeretet könyvébe“ vette be (Sné zugoth)! Mint chaszid társai, ő is csonkának, hiányosnak érzi életét, míg közvetlenül nem élheti át az összes vallási parancsolatokat. A Szentföldre is azért igyekszik eljutni minden viszontagság ellenére, mert mit ér az egész élet, ha az ember nem teljesítheti a temérdek parancsot, amely a Földhöz kapcsolódik (Bilváv jámim).

Agnon ott jár hősei között. Nem kívülről szemléli őket. Innen van az, hogy ő talán az első a héber prózában, aki nem úgy ír, hogy fölényesen bírál, ítélkezik vagy filozófál, magyaráz és védelmez. Egyszerűen elmondja azt, amit mondani akar. Nem is az olvasóhoz szól, hanem a hőseivel beszélget. Lassan, kimérten. Mintha megállana minden egyes mondat után. Ráér. Ha a Teremtő, dicsértés-sék a neve, érdemesíti az elbeszélés befejezésére, amúgyis befejezi majd, ha meg, Isten ments, nem, akkor úgyis hiába minden kapkodás. Tehát se nem ítélkezik hősei felett, hiszen Isten útjain járnak, de nem is magyaráz, mert minden oly magától érthető. Sietnie sem kell, mert akihez beszél, a jámbor ember, az végtelenül türelmes.

Nyelvében sem kényszerül modernizmusra. Alkotásai világában nincs különösebb értéke az újabb idők vívmányainak s így nyugodtan mellőzheti a régebbi irodalomban még ismeretlen fogalmakat és azoknak újhéber elnevezéseit. Maga-alkotta műfajának nemcsak hangulatát, de szókincsét és mondatfűzését is az agadából meg a midrásból veszi. Nem a Bibliához fordul, mert az már kissé messze esik tőle. A Szentírásból már csak közvetve, a későbbi irodalmon keresztül merít. Úgy, ahogy az az agadán és a midráson átszűrődött. A haszkálá, a zsidó felvilágosodás többek között azért sem tudott életképes héber irodalmat létrehozni, mert egyenesen a bibliai nyelvhez nyul, amikor pedig egészen modern mentalitást vitt bele műveibe. Hiányzott a kapcsolat a nyelv és a tartalom között. Agnon jóval közelebb jár a Biblia világához, mint a haszkálá írói, mégsem használja annak nyelvét. Mert ő teljes összhangot akar a kifejező forma és a kifejezett tartalom között és ez maradéktalanul sikerül is neki.

*

Most jelent meg Agnon három elbeszélése magyarul *Tengerek szívében* címmel a *Javne-könyvek* sorozatában Gerson ben Joszéf kongeniális fordításában. A fordító bebizonyította, hogy a fordítás munkáját is lehet az eredeti alkotás és az igazi művészet színvonalára emelni. Hiánytalanul visszaadja Agnon eredeti zamatját, stílusa méltóságát és az agáda levegőjét. A rövid bevezető és a jegyzetek közelebb visznek Agnon hőseinek sajátos lelkivilágába.

ÚJ KÖNYVEK

SZABOLCSI LAJOS:
GYÖNGYSZEMEK A TALMUDBÓL ÉS MIDRÁSBÓL.

A talmudot, a zsidó szellem ezeréves (500 ante—500 post) építményét, a misna és gemára tudósainak, a taannáknak és amoráknak csodás alkotását sokrétűsége miatt a végtelen tengerhez hasonlították, majd meg sűrű erdőhöz, vagy gazdag bányához. A hitéletet, az áldozati kultuszt, a szombatot és ünnepeket, az étkezési és házassági törvényeket, a polgári és büntető jogot felkaroló tizenkétkötetes, hatalmas anyaga olykor a szubtilis elmélkedések végtelen magasságába emelkedik, máskor meg leereszkedik azoknak szinte mérhetetlen mélységébe, hogy a túlélés elmélkedések közben történelmi valóságokat és kegyes legendákat, naiv meséket és fenségesen egyszerű erkölcsi tanításokat mondjon el. Ezért a talmudra joggal alkalmazható az a hasonlat is, hogy olyan, mint egy széles földszáv, melyen égbenyúló hegyvörhök váltakoznak mély szakadékokkal, de útközben a vándorkies tájakhoz ér, ahol színpompás, virágos rétek várják.

Akik a talmudot nem ismerik — zsidók és nemzsidók egyaránt — valami titokzatos tudomány tárházának képzelik, főleg hogy már korán akadtak rosszindulatú félremagyarázói és tudatos hamisítói. Nagy szolgálatot tesznek az igazságnak azok, akik a részrehajlatlan tudomány módszerével ismertetik a talmud valódi anyagát, lényegét és tartalmát, meg akik valamely európai nyelvre fordították a talmud egyes részeit, avagy éppen a teljes talmudot, amint teszi ezt a Goldschmidt-féle német fordítás.

Így szegődik Szabolcsi Lajos is az igazság önzetlen munkásainak sorába. Néhai Szabolcsi Miksa nyomdokán haladva, hosszú éveken át közölt az Egyenlőségben egy-egy talmudi gyöngyszemet, zsidó lelkesedéssel és költői finomsággal szedve és dolgozva fel azokat. Most szorgalmasan összegyűjtötte a szétszórt szemeket, azokat füzérbe kötötte és „Gyöngyszemek a talmudból és midrásból” címen közzetette. Gyűjteményével képet akart adni a zsidó szellemiségről, igaz képet az igaztalanul eltorzított zsidó szellemről. A felsorakozó sokszáz talmudi szentencia, aforizma, példázat Istenről és Izraelről, a máshitűekről, zsidó mesterek életéről és tanításáról, a családi életéről: izes ízelítőt adnak a talmudi zsidóság lelkét eltöltő istenfélelemről és emberszeretetről és nagy erkölcsi komolyságáról. Aki e gyöngyszemeket elolvassa, megtanulja értékelni a talmudot és becsülni a talmudi zsidóságot. Ha mutatványt akarnánk nyújtani e gyűjteményből, az egész 160 oldalas könyvet le kellene másolnunk. Csak egy példa álljon itt a 110. oldalról: „Láttam. Paposz, ma reggel, midőn a zsinagógába mentél, megütött egy római. Mit feleltél neki? — Ott nem feleltem semmit. Mentem tovább a zsinagógába, siettem elmondani az áldást a reggeli imában: Dicsértessél Örökkévaló Isten, aki zsidónak teremtettél.” Ez az egy példa eleget mond.

A gyöngyszemek egy része az eredeti héber szövegnek szó szerinti fordítása. Túlnyomó részük azonban a talmudi gondolatok szabad feldolgozása, ahogy azokat a talmud szellemétől megihletett mai ember fejezi ki a saját anyanyelvén. És ez így is van rendjén, mert sokszor nem az fordít jól, aki a szavakat fordítja le, hanem aki a gondolatot érzékelteti közkeletű szavakkal. Köszönet Szabolcsi Lajosnak munkájáért, köszönet dr. Hevesi Simon vezető-főrabbinak a könyvhöz írt bölcs előszaváért és köszönet az Imitnek, amelynek pártfogásával jelent meg ezen első kötet. Szeretettel várjuk a második kötetet. Dr. Groszmann Zsigmond

A LIBANON zsidó tudományos folyóirat új száma szép és értékes tartalommal jelent meg. Turóczi-Trostler József tanulmánya a Talmud és Midrás mesevilágával foglalkozik. Sós Endre Makai Emilről ír — halála négyévtizedes fordulója alkalmából, — Vág Sándor és Zsoldos Jenő Rachel, a nagy francia színésznő művészetének magyar irodalmi vonatkozásait tárgyalják, Grózinger M. József Juda Hallévi bölcsészetről ír, míg a könyvrovat Komlós Aladár, Markovits Rodion, Michael Schabad és Mezei Béla könyveit méltatja.

MAGYAR ZSIDÓK NAPTÁRA (Nádor Jenő előszavával. Az OMIKE-sajtócsoporthoz kiadása. A címlapot Hermann Lipót tervezte.)

A „Magyar Zsidók Naptára” előszavában Nádor Jenő a következő mondatokban jelölte ki e — szerényen „nap-tár”-nak, valójában — zsidó írók seregszemléjének tekinthető kötet célját: „Azt tűztük ki célul magunk elé, hogy bemutassuk a zsidó szellem nagyszerűségét. Hatalmas virág-erdőből csak szerény csokrot kötöttünk, de ez is bizonyossága a zsidó tudásnak, szellemnek, szépségkeresésnek és művészi érzésnek. Közrebocsátjuk e kötetet, hogy megmutassuk: a világirodalom ékköveit adta a zsidóság.” E kötet lapjain azok az írók adtak egymásnak találkozót, akik Európa különböző országaiban élnek, talán homlokegyenest ellenkező világnézetet vallanak, más-más elképzeléseik vannak a zsidóság életéről, feladatáról, hivatásáról, de az ellentéteknek ezt a buján színes virágcsokrárt egybefogja a mindnyájukat összefogó európai szellem és színvonal, az érték és mérték tisztelete s a bergsoni értelemben vett „abszolútum”, amelyet röviden a zsidóság lényegének mondhatunk. Magyar, német, francia, héber és jiddis írók, költők és gondolkodók lépnek néhány percre színpadra, hogy legjellemzőbb fejzeteiket felolvassák, valljanak arról a korról és társadalomról, amelyben élünk, elsíriák panaszaikat, elénekeljék reményeiket s hitet tegyenek az emberiségről, a szeretetről és a jószág mellett. Ez az, ami összeköti Max Jacobot Uri Cvi Grinberggel, Henri Duvernois-t Ábrahám Slonszkyval, André Maurois-t Schulem Alejchem-mel. Levegője van ennek a könyvnek. Szükség volt rá. Űrt tölt be. Azok, akik eddig bizalmatlanok voltak a zsidó íróval szemben, mert műveiben művészi igénytelenséget, szűk látókört s talán még törzsi elfogultságot is véltek felfedezni, ezután több bizalommal fognak feléjük fordulni, — azok a hittestvéreink pedig, akik éppen hajlíthatatlan zsidó önértékük ösztönzésére érdektelenségüket jelentették be a nem kimondottan zsidó-tárgyú írások iránt, most meggyőződhetnek arról, hogy a zsidó érzés és szellem sokszor megnyilatkozhatik olyan műben is, amely az általános emberit ábrázolja. Az irodalomtörténet és a közvélemény ez írókról már meghozta a maga ítéletét, mi itt most csak annak a három tehetséges költő-műfordítónak a nevét emeljük ki, akik a fordítás nehéz, de dicséretes feladatát végezték: Komuves Imrere, Nagy Andrásra és Schnábel Lászlóra gondolunk. Schnábel László az újhéber költők egy-egy versének lefordításával a mai vajudó és nagy eszméktől forrongó Erec Jisráélt hozza közel az olvasóhoz. Avatott kézzel választott: a közölt vers jellemző a költőre és Schnábel László sikerült átültetéseivel teljessé teszik azt a sorozatot, amelyet Patai József indított meg. A fordítások szépek, csiszoltak: látszik, hogy Schnábel László érzésben és gondolkodásban azonosítja magát velük.

Gervai Sándor

ACHAD HAAM: LIKKUTIM. Ez a kis héber könyv Achad Haamnak, a zsidóság egyik legmélyebb hatású gondolkodójának műveiből tartalmaz szemelvényeket. A könyvecske azok számára készült, akik héberül önállóan ex fontibus nem tudnak ugyan még olvasni, de a héber nyelvben bizonyos jártassággal már bírnak. Ezek a füzet magyar nyelvű magyarázó jegyzetei segítségével könnyen megérthetik a héber szöveget. A füzetet a Debreceni zsidó Gimnázium Héber Köre rendezte sajtó alá, látta el bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel, ami a debreceni zsidó gimnazisták magasfokú héber kultúrájára vall. Lelkes, nagytudású nevelő áll a diákok mögött: Grosz Ernő, akinek neve már héber szótára révén is országszerte ismert. A füzet ára 50 fillér és a Debreceni Zsidó Gimnázium Héber Köre útján rendelhető meg. (W. P.)

Dr. MUNKÁCSI ERNŐ: UTAZÁS A MULTBA. (Gyermekkori emlékek.) Egy nemrég megtett erdélyi utazását írja meg ebben a csinos kiállítású füzetben dr. Munkácsi Ernő, az érett férfi szemével értékelve át a gyermekkor zsenge benyomásait. A zsidó művészettörténet jeles kutatója a kis erdélyi faluban is a zsidó sorsot és a zsidó művészet emlékeit látja meg, és állítja művészettörténeti távlatba. Egy szenzitív művészi zsidó lélek megnyilatkozása, kortörténet és dokumentum ez az elgondolkodtató kis írás, mely az IMIT 1941. évi Évkönyvéből különlenyomatként jelent meg. (dr. m. e.)

TIMÁR MAGDA: LÁMPÁS AZ ÉJSZAKÁBAN. (Versek. Cserépfalvi-kiadás.) Timár Magda neve szép, tehetséges verseiről jól ismert a *Mult és Jövő* olvasói előtt. Minden újabb kötete a költő fejlődéséről tesz tanuságot, így ez az új kötet is. Timár Magda kifejezőmódja egyre biztosabb, hangja egyre tisztább. Egy finom, meleg női lélek megrezdülései ezek a versek, a költészet legtisztább eszközeivel kifejezve. A dolgozó ember, az anya, az apa emléke, a gyermek, az országútak leülepedett pora, a napfény, a köd, a patakban gördülő kavics a motívumai ezeknek a verseknek és ezeken a halk motívumokon a költő dús fantáziája képekben gazdag variációkat játszik. Mintha egy zenélőóra halk, édes zenéje csendülne... A szabad versek a költői kifejezést könnyebbé teszik, de Timár Magda a kötött versben ép oly erős. A kötet sok szép verse között talán az *Andromache* című a legszebb, az örök asszonyi sorsról szóló... A kötet kiállításának halk finomsága és szépsége megfelel a kötet tartalmának. (m—e.)

RAV FISCHMANN: A TÓRAHŰ CIONESZME TÖRTÉNETE. Fordította: *Mohrer Oszkár*. A tórahű cionizmus története... Azé a cionizmusé, amely a hazára-találás praktikumát az erkölcsi megújulás ideáljával egyesíti. Élet és ideál, materiális és metafizikai erő megrázó egymásratalálásának hangulata tölti meg a könyvet. Csak ez a találkozás egyesítheti a zsidó életet mozgató erőket, csak ez tűzheti maga elé a küzdelem legmagasabbrendű célját: a tórahű cionizmus megvalósítását. A mozgalomnak a pozsonyi konferencián kikristályosodott célkitűzéseit sorok jellemzik: A *Mizrachi*-cionizmus nemcsak a népet akarja visszavezetni az országba, hanem a zsidóságot is a zsidósághoz: az igazi, tökéletes zsidósághoz. Nemcsak a héber nyelvet akarja felújítani, hanem a zsidó nép *sabbathját*, zsidó törvényeit, mindent, ami jó és hasznos, mindent, ami szent és drága, ami szép és pompás volt valamikor régen. Ezért a könyv tárgya nemcsak a tórahű cionizmus politikai mozgalmának története, hanem mélyebb-ről indulva ki, a Cion utáni vágy is, s így a történeti sort *Rambam* nyitja meg, aki „az állandó szentföldi tartózkodást a legfontosabb és legszentebb parancsnak nyilvánította”.

Hézagpótló munka, olvasó kiadásban: bárki könnyen beszerezheti. A világos, szép és könnyed fordításért hálásak vagyunk. *Stern Magda*

DR. LÖWINGER SÁMUEL: ZECHARJA KÖNYVÉNEK EGYSEGÉ. Dr. Löwinger Sámuel, a „Ferenc József” Orsz. Rabbiképző Intézet tudós tanára, aki már eddig is több művében alapvető elméleteket adott a Szentírás egyes sokat vitatott részeivel kapcsolatban, új tanulmányában meggyőző érvekkel, a hazai és külföldi szakirodalom figyelembevételével fejti ki Zecharja próféta könyvének egységre vonatkozó nézetét. Az újabb kutatások alapján megrajzolja a történeti háttérrel, megállapítja a kort, amelyben Zecharja élt és működött, majd a próféta könyvének kitűnő elemzését adja. Szerző szerint a IX.—XI. fejezet keletkezése a Szentély felépítése utáni évekre esik, a XII.—XIV. fejezetekben ránkmaradt beszédeit pedig működésének utolsó éveiben mondotta el Zecharja. E tanulmány megjelenése időszerű is, mert ennek elolvasása után sokan vallják majd a tudós szerzővel: a „harmadik” honalapítás kérdései nagyon hasonlítanak a „másodikéhoz”. *Gervai Sándor*

Dr. SCHEIBER SÁNDOR: A PÁLMA. (Beszéd. Elmondott a X. Izr. Községkerület közgyűlésének istentiszteletén, szukkotkor.) Dr. Scheiber Sándor eddig megjelent prédikációit a választékos stílusnak és mély gondolatoknak művészi ötvözte jellemzi. Beszédeiben a szép szó szárnyat ad a fennkölt eszméknek és fogékonnyá teszi a lelket a tanítás befogadására; míg a gondolatoknak logikus egymásutánja és formás egysége a tartós hatást biztosítja. A beszéd címe népünket jelképezi. Aki a pálmát a szertartáshoz kezébe veszi, azaz Izrael ügyét, sorsát akarja intézni, azt olybá veszi Isten, mintha oltárt építene Néki. Sohse volt a zsidó népnek oly nagy szüksége legjobbjainak áldozatos, önzetlen munkájára, mint napjainkban. *Dr. Szabó Ödön*

BIZTATÓ (BUDAPEST 1941.) A fiatal zsidó írók egy kis kötetnyi írását gyűjti össze a *Biztató*. Bátorhangú fiatal zsidó írók szólnak meg ebben a kis kötetben, akik friss szemmel, elfogulatlanul közelednek a zsidó problémákhoz. Egyaránt érdekes, amit a chászidizmusról (*Kutti József*), amit az ókori zsidóság társadalmi berendezkedéséről (*Arató Endre*), amit a diaszpóra-zsidóság nivoltáról (*Habarzeli*), arról, amit a zsidóság *Széchenyi*-től tanulhat stb. mondanak. A szépirodalmi rész palesztinai új-héber írókat mutat be.

DR. KOMLÓS OTTÓ: JÓNA-LEGENDÁK. (Különnyomat a *Jubilee Volume In Honour Of Prof. Bernhard Heller* című műből. Bp. 1941.) Dr. Komlós Ottónak, a fiatal rabbi-generáció tudós tagjának dolgozata a Szentírás egyik legvonzóbb könyvéhez fűződő midrások világába vezet el. Mesés keretbe ágyazta már a könyv névtelen szerzője is műve mélységes erkölcsi célzatát: az egyszerű olvasó is gyönyörködjék a színes, érdekes történetben, a mélyebbre látó érezze meg a mese mögött megnyilatkozó tanítást, a mindenkire: emberre-állatra, hívőre-pogányra egyaránt kiterjedő végtelen isteni szeretet vigasztaló tanát. A szentírási szöveget bővítő, kiegészítő, színező midrás-irodalmat dolgozza fel az előttünk fekvő értékes tanulmány. Maguknak a legendáknak szövegénél, látszólag gyermeces képzeletük alkotásainál jelentősebbek a bennük és mögöttük feszülő sokszor ellentétes tendenciák: hogyan viszonylanak a későbbi zsidóság bölcsői a könyv alaptanításához? Komlós dr. dolgozata szép és méltó adalék ahhoz a nagy gyűjteményes műhöz, mellyel hetvenedik születése napján tanítványai és tisztelői felkeresték a magyar-zsidó tudomány egyik legnagyobb mesterét: *Heller* professzort. —n. —n.

STEIN IMRE: NEM MENEKÜLHETSZ. (Versek.) Egy igen tehetséges, fiatal költő első verseskönyve került előm. s meg kell vallanom, hogy igaz gyönyörűséggel olvastam el. Az ifjú költő Stein Imre, aki „Nem menekülhetsz” címmel adta ki első verseit. Ha nagyon szigorú akarnék lenni vele szemben, úgy azt kellene mondanom, hogy nem ártott volna még egy kis ideig várni a könyv megjelenésével, akkor bizonyára érettebben s gazdagabban ismerhettük volna meg. De még így is felismerjük komoly talentumát s nem hallgathatjuk el, hogy kötetében van már jónéhány teljesen érett s művészien megformált verse, amelyekről teljes elismeréssel szólhatunk s őszinte megbecsülést szereznek a költő nevének. Az út, amelyen elindult, az ő útja; máris a maga hangján énekel. Óvatosan kerüli az ismert költői közhelyeket s érezzük, hogy a maga eredeti költői nyelvét igyekszik megteremteni. Mindezek a tulajdonságai is mutatják, hogy mennyire komolyan veszi a maga tehetségét s nem óhajt olvasó hatásokat elérni. Hogy idők folyamán milyen lombos és virágos fává terebélyesedik ez a költemet, ma még nem tudhatjuk, de hogy minden adottsága megvan hozzá, hogy kivételes költővé fejlődjék, azt első verseivel dokumentálja. *Peterdi Andor*

PURIMI ÁRNYJÁTÉK. Káldi László „József históriája” címen vidám purimi árnyjátékot írt. A „József históriája” kultúregyesületek, ifjúsági csoportok, vallásos körök stb. részére purimi előadásra nagyon alkalmas. Előadásra jogosító példányok az *Omike*-művészakciónál (VII., Sip-utca 12. II. em.) szerezhetők be.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK. Révész Béla: *Max Nordau* élete (Párizs, Madrid, Telaviv.) — *Molnár Ákos*: *Szabadulás* (regény). — *Bús Ilona*: *Tükör* (versek).

VALAMENNYI ITT ISMERTETETT
ÉS MEGEMLITETT KÖNYV KAPHATÓ
Gondos Sándor
modern zsidó könyvesboltjában.
BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-UT 53. Telefon: 425—828.

Kárpátaljai fiatal leány gyermeknél vagy gyárban elhelyezkedést keres, hol a szombatot megtarthatná. Szíves megkereséseket „Munka” jeligére a kiadóhivatalba.

LOHR MÁRIA „Kronfusz” vegytisztító és kelmefestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85.
Telefon: 130—237
144—302

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

AZ OMIKE III. KÉPZŐ- MŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁSA

Harmadik esztendeje, hogy az *Omike* keretében a magyar-zsidó képzőművészek kollektív kiállítást rendeznek. A mostani tárlat 140 képe, rajza, valamint 23 szobra különböző nemzedékek különböző látásmódját tükrözi. De mindez megállapítható az egyazon kortársi nemzedékek tagjaira is, akik a naturalizmustól kezdve az impresszionizmuson át az immár lehiggadt expresszionizmus formanyelvén fejezik ki művészi mondanivalójukat. Tulajdonképpen ez így is van rendjén. Más kérdés aztán, hogy kedveznek-e a mai idők — a szociális szempontoktól függetlenül — egy magyar-zsidó képzőművészeti kultúra kifejlődésének, illetve elmélyülésének. Mikor ezt a kérdést felvetjük, nem barbár módon a témaválasztás valójában csak külsőleges zsidó voltára gondolunk, hanem arra, hogy művészeink a zsidó lelkület oly nehezen meghatározható tartalmát is kifejezzék alkotásaikban. Félreértés ne essék: nem a tubákot szívó kispolgári nagyapa únt és gicces ismétlődését értjük ezalatt, de a *zsidó ethos mélységeibe alászállt új víziót*, a színeknek és az anyagnak nyelvén. *Budko*, *Chagall* némileg példa rá, hogy lehet ezt is. Az *Omike* idei kiállításában mintha egyik-másik művész előtt már felderengene ez az út.

E szempontból is az első helyen kell említenünk *Örkényi Strasser István* „Mózes” kompozícióját (talán a benne rejlő gondolat nagyobbmértékű kivitelben még hatásosabban érvényesülne). Az anyaság c. szobra monumentális egyszerűségével a nagyrahivatott művész fejlődésének egyik kiemelkedő állomása. *Bokros-Birmann Dezső*, a kitűnő szobrász ugyancsak *Mózes-szoborral* szerepel a kiállításon. A festők sorában *Amos Imre* képei képviselik legbensőségesebben a fentjelzett szempontokat, egyéni módon fejezve ki a vallási extázis forrását. *Erdei Viktor* halkan muzsikáló vonalakkal beszél a zsidó életéről, *Reichental Ferenc* pedig egy-két spirituális levegőjű képével tűnik ki. Ki kell még emelnünk *Hermann Lipót* három bibliai tárgyú festményét. *Jándi Dávid* füledt mozgalmasságú (*Aranyborjú*, *Mene-tekél-ufarszin*) képeit, továbbá *Lakos Alfréd* „Régi könyvek” c. munkáját. A zsidó tartalom szól még *Anna Margit*, *Jankai Tibor* és *Csapó Jenő* képeiből is. A portrék sorából felemlítjük *Bolmányi Ferencnek* dr. *Hevesi Simonról* és *Zádor Istvánnak* *K. Palotai Erzsiről* készített ínom arc-képeit. Tudatában vagyunk annak, hogy e felsorolás sok tekintetben egyoldalú és egyirányú szempontból mérlegel. Ennek ellensúlyozására soroljuk még fel *Perlrott Csaba* Vilmos, *Kádár Béla*, *Diener Dénes* Rudolf, *Csabai Eke* Lajos, *Schönberger Armand* mellett két nagytehetségű festő: *Vadász Endre* és *Szin György* nevét, valamint *Erdős Lajost*, *Wessel Imrét* és *Zoltánt*, a szobrászok közül *Goldmann Györgyöt* s végül egy 18 éves biztató ígérteű ifjút, *Földes Györgyöt*.

Az *Omikének* e harmadik kiállítását is a közönség nagy érdeklődése kísérte.

BARÁT ENDRE-EST A BETHLEN-TÉREN. Nagysikerű kultúrestet rendezett a VII. ker. Zsidó Hűség Barát Endre, a kitűnő író műveiből. Nagy György, Nagy Magda, Zagon Vera, Vágó Éva, Sztáray Márton, Földi Zsuzsa, Zsigmondi Pál interpretálták a költő verseit, sanszonjait s prózáját. A nagyszámú közönség melegen ünnepelte a szerzőt és a szereplőket.

Dr. WALLENSTEIN ZOLTÁN KAPOSVÁROTT

Zsúfoltságig telt terem köszöntötte Kaposvárott december hónapban dr. Wallenstein Zoltán pécsi főrabbit, aki a hitközség meghívására kultúrelőadást tartott „Ha az igazság megszólalnia” címmel. Szólott az igazságról, amelynek ezer arca van. Az emberiség, kultúráltság éppen abban nyilatkozik meg, hogy a magunk igazsága mellett a másokét is elismerjük. Ez teszi egyáltalán lehetővé a társadalmi élet, a civilizáció, az emberi kultúra kivirágzását. A türelmetlenség mindig életellenes, romboló és céltalan, akár könyvégetésben, vagy képrombolásban, vallási fanatizmusban, akár másfajta gyűlölet fellohogásában jelentkeznek. A zsidóság elleni örök per is egyoldalú, mert csak a vádak szövegezték meg. Az igazság az, hogy Izrael népe a mózesi prófétai tanoktól és a názáreti evangéliumaitól *Spinoza* és *Bergson* írásaiig hatalmas kincsekkel járult az emberi szellem gazdagításához. A zsidóság feladata ma: bátran viselni a megpróbáltatásokat és méltónak maradni multjához és eszmeinek nagyságához. Az előadáson megjelent a hitközség és a jótékony-sági egyesületek vezetősége dr. Oszman Aurél hitk. elnök vezetésével, aki meleg szeretettel és őszinte elismeréssel köszöntötte az illusztris előadót, aki ez alkalommal egyéniségének legnagyobb oldaláról, mint az örök zsidó bíráskodás és derűlátás képviselője mutatkozott be. „Mint a forrás, mely ki nem apad és mint a folyam, mely haladva erősödik”, magával ragadta hallgatóságát, mely lelkesen és hosszsan ünnepelte az előadót. A nagyszámú hallgatóság nevében dr. Szőnyi Hugó kultúrbizottsági elnök köszöntötte meg a mindvégig érdekes és élvezetes, magas színvonalú előadást.

KELEN HUGÓ SZERZŐI ESTJE. A Hollán-utcai kultúrteremben, a *Munkácsi Bernát* Vallásos Kör rendezésében tartotta — zeneszerzői működésének kétévtizedes fordulója alkalmából — szerzői estjét *Kelen Hugó*, aki a zsidó zene magyarországi úttörői közé tartozik. Nagy sikere volt most is a 23. és 121. zsoltár megzenésítésével, új bibliai oratóriumával és dalaival, amelyeket *Krasznér Kató*, *Sik Olga*, *Sugár Pál* és *Pál Jenő* szövegezték meg. Közreműködött még a hitközség női kereskedelmi szaktanfolyamának énekkara. *Pesti Sándor* hegedűművész, *Kelen Rózi* zongoraművész és *Solt Ibolya*, aki a versmondó szerepét töltötte be az oratórium előadása során.

Dr. Hevesi Simon. Bolmányi Ferenc festménye
(Az OMIKE III. Képzőművészeti Kiállításából)

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menű mérsékelt árban. Lakodalmakat vállal
elsőrendű kivitelben. Erdélyiek és felvidékiek találkozóhelye.

BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 4-B. TELEFON: 123-843

A BIKUR CHOLIM JUBILEUMI DÍSZKÖZGYÜLÉSE

Lélekemelő jubileumi díszközgyűlés keretében ünnepelte a közelmúltban az Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület 70 éves fennállását, nagy és előkelő közönség jelenlétében. Stern Leó elnök megnyitójában lendületes szavakkal esetelte a Bikur Cholim országosan kifejtett, sokoldalú karitatív tevékenységének nélkülözhetetlen fontosságát és amikor bejelentette, hogy a Bikur Cholim az általa felépítendő Orsz. Zsidó Árvaház részére az Amerikai-úton 364 négyzetöl terjedelmű telket vásárolt és az építkezési korlátozások megszüntével az építkezést azonnal megkezdi, szünni nem akaró taps jutalmazta a nagy horderejű elnöki enunciaciót. Az Orth. Hitközség dísztermében lefolyt ünnepélyen számos fővárosi felekezeti intézmény képviseltette magát elnökével és mindannyian az elismerés legszebb hangján emlékeztek meg a Bikur Cholim emberbaráti áldásos működéséről.

A Himnusz akkordjaival zárult, fényesen sikerült ünnepélyről a hatalmas tömeg azzal az érzéssel távozott, hogy ezt az egyesületet, mely a jelentkező nagyszámú szegénysorsú betegek érdekében felbecsülhetetlen munkát teljesít, nemcsak érdemes, hanem kötelessége is minden megértő hittestvérnek teljes erővel támogatni. L. S.

SÓS ENDRE-EST A BETHLEN-TÉREN. Nagy érdeklődés mellett zajlott le a Bethlen-téri Templomkörzet ifjúságának Sós Endre-estje. Kovács György elnök üdvözölte Sós Endrét, akinek beszédei és cikkei évek óta útmutatást adnak a zsidó ifjúság tömegeinek. Azután Sós Endre mutatott be érdekes és lebilincselő részleteket Zsidók a magyar városokban című történelmi művének készülő második kötetéből. A hallgatóság elé vetítette a nagyváradi, a debreceni és a gyöngyösi zsidóság útját. A nagy tetszéssel fogadott előadás után Faragó Erzsébet elszavalta Sós Endre A bolygó zsidó, Ima és Bálványok előtt című verseit. Dr. Mandel Miklós rabbi Sós Endre publicisztikai és történetírói munkásságát méltatta, Herz Lili zongoraművésznő pedig modern zeneszerzők műveit mutatta be.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY-EMLEKÜNNEPÉLY A KOLOZSVÁRI ZSIDÓ-GIMNÁZIUMBAN.

Fényes és díszes ünnepi keretek között zajlott le a kolozsvári koedukációs zsidó-gimnáziumok önképzőkörének Vörösmarty Mihály-emlékünnepé. Az iskola növendékei lelkes odaadással és felfokozott ambícióval készültek az ünnepélyre. Színrekerültek részletek Vörösmarty Mihály „Csongor és Tündé”-jéből. A férfi címszerepet az intézet poétalelkű növendéke, Barta Gábor alakította. Néha sodró erővel ragadta magával a közönséget. Külön kell megemlékeznünk a rendezés nehéz munkájáról, melyet az iskola két tanára, dr. Knöpfler László és dr. Steiner Lenke végzett. Köszönet és dicséret illeti mindazokat, akik a szép és felmagasztaló ünnepély előkészítésében tevékeny részt vettek, élükön Antal Márk igazgatóval. Mező Almos

A MAGYAR ZSIDÓK PRO PALESZTINA SZÖVET-SÉGÉNEK Keren Hayesod szakosztálya művészi kiállítású Naptárt adott ki. A Naptár gyönyörű képei bemutatják azt a hatalmas munkát, mely Erec Jisraelen megszaktítás nélkül ma is folyik.

A RABBIKÉPZŐ INTÉZET BACHER-KÖRE az 1941—42. évre a következő tisztikart választotta: Elnök: Szirtes László. Titkár: Biedermann Oszkár. Könyvtárosok: Weiszmann Pál és Schwarcz Ernő. Pénztárosok: Weisz József és Komlós Imre. Ellenőr: Pollák Zoltán.

DAVID YELLIN HALÁLA. David Yellin, a jeruzsálemi egyetem tanára és Jeruzsálem volt alpolgármestere elhunyt. David Yellin nagy tudós volt. Ő jelentette meg 1919-ben a Hamillon Haivri című héber lexikont, ő adta ki Todros Abulafia (1247—1306) spanyol-héber költő Divan c. költői gyűjteményét, ő vívta ki 1903-ban a palesztinai iskolák hebraizálását. Neves közéleti munkásságot is fejtett ki. Évekig alpolgármestere volt Jeruzsálemnek és a zsidó-arab megbékélés szószólói közé tartozott.

ARÁNYI ADOLF HALÁLA. Arányi Adolf, az újpesti izr. hitközség díszelnöke és volt elnöke, a Chevra Kadisa elnöke 73 éves korában elhunyt. Nevéhez fűződik az újpesti Aggok Háza megalapítása és egyébként is nagy érdemei vannak a Hitközség és a Chevra felvirágoztatása körül. Temetése január 21-én ment végbe nagy részvét mellett. A megható gyászbeszédet dr. Friedmann Dénes főrabbi tartotta. Beszéltek még Deucht E. Lajos, a Chevra alelnöke, Mezei Elek, a Hitközség elnöke, valamint Földes István, a Pesti Izr. Hitközség és Eckstein Ignác az Óbudai Hitközség részéről.

BOKOR IZSÓ HALÁLA. Nagy veszteség érte a Pesti Izr. Hitközség tisztviselői karát Bokor Izsó főtanácsos 54 éves korában bekövetkezett halálával. Mint tanító kezdte pályafutását, elvégezte a zeneakadémiát, majd a Hitközség szolgálatába lépett, ahol hosszú, érdemes munkásság után a gazdasági ügyosztály élére került. A zsidó zene állandóan foglalkoztatta és a Mult és Jövő régi évfolyamaiban gyakran jelentek meg Bokor Izsó szép zsidó népdal-átírásai. Halálát felesége, Zádor Jolán, a zsidó leánygimnázium tanárnője, két fia és kiterjedt rokonság gyászolja. Temetésén dr. Hevesi Ferenc rabbi meghatott hangon búcsúztatta a kitűnő főtisztviselőt, míg az előljáróság nevében dr. Pető Ernő elnökhelyettes, a tisztviselői kar nevében Eppler Sándor főtitkár mondtak búcsúztató beszédet.

AZ ORSZ. RABBIKÉPZŐ INTÉZET ÚJ TANÁRAI. A „Ferenc József” Orsz. Rabbiképző Intézet Vezérlőbizottsága dr. Hevesi Ferenc pesti rabbit, a homiletika tanárát bízta meg a vallásbölcselet előadásával. — A Felső Tanfolyam tanári kara egyhangúlag úgy határozott, hogy a vezérlőbizottságnak azt javasolja, hogy dr. Roth Ernő rabbit az Intézet végzett növendékét hívja meg a nemrég elhunyt dr. Hoffer Ármán professzor tanszékére.

AZ IMIT FELOLVASÓÜLÉSE. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat január 28-án tartotta a Pesti Izr. Hitközség dísztermében havi felolvasó ülését. Dr. Vidor Pál „A zsidó vallásfilozófia két főtipusa (Juda Halévi halálának 800. évfordulójára)” címmel tartott mélyenszántó és tartalmas előadást. Zelk Zoltán legújabb verseiből szavalt, dr. Reichard Piroška pedig „A Szentírás Babits Mihály költeményeiben” című tanulmányát olvasta fel.

TANONC-SEGÉLYALAP. Nemes Lipót tanár három évtizedes gyermekmentő munkásságának jubileuma alkalmából, tisztelői és az általa létesített tanonc-intézmények vezetői ezer pengős tanoncsegély-alapot létesítettek a Pártfogó Irodában. Az alap a jó előmenetelű, szorgalmas, szegénysorsú tanoncok rendkívüli segélyezését célozza. Az alap létesítése körül különösen Nagel Marcell kir. ker. tanácsos fáradozott rendkívül sokat. Remélhető, hogy az alap újabb nemes följánlások révén a jövőben gyarapodni fog, mert csak így lesz képes célkitűzésének megfelelni.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató.

Engedélyezve: 20700/1938. XII. M. E. sz. alatt.

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Doh u. sarok Tel. 226-082
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

CHANUKAI HANGVERSENY GYŐRÖTT. A chanuka ünnepi gyertyáival, a Móauz-cur-jesuoszi ősi dallamával induló estén a Biblia zenéje elevenedett meg előttünk. azoknak a nagy európai zeneszerzőknek műveiben, akik mind a könyvek-könyvéből merítették a szerzői illetet. Ernster Derső, ez a csodálatos hangú énekes, kinek tökéletes technikai tudása, csillogó muzikalitása, hangjának erejében, fényében pártját ritkító művészete mély élményként marad emlékezetünkben, Schütz, Haydn, Händel oratorium- és operaáriákat énekelt. Koralek Emilia kellemes, szép hangja magánszámaiban, így Kelen egy dalában és Verdi: Nabucco duettjében egyaránt figyelmet keltett. Az egyes műsorszámokat Káldi László karnagy konferálta és kísérté zongorán. Közvetlen, értékes és bájos előadásmodora és alkalmazkodó, biztos zenei érzékről tanuskodó kísérete nagyban emelte az est értékét és sikerét, mely Kadosa feldolgozásában két palesztinai zsidó népdallal ért véget. A nagysikerű hangversenyt a győri Izraelita Ifjúsági Kultúregyesület rendezte.

HALÁLOZÁS.

Braun Zsigmondné született Klein Ilona Beregszászon 32 éves korában elhunyt. Temetése általános részvét mellett ment végbe.

HÁZASSÁGOK.

Bernát Livia és dr. Scheiber Sándor dunaföldvári főrabbi, február 8-án Budapesten házasságot kötöttek.

Vermes Kató Nagykanizsa és Preisz Andor Budapest januárban Nagykanizsán házasságot kötöttek.

MOST JELENT MEG:

Barát Endre:

Hajnali csillag

A KÖLTŐ LEGÚJABB, IZZÓ-SZÉP VERSEI.

Ára P 2.-

Megrendelhető a MULT ÉS JÖVŐ kiadóhivatalában.

M E G J E L E N T

M A N N H E I M M Ó R:

המורה העברי

A modern héber nyelv tankönyve

MÁSODIK KIADÁS.

I. rész kezdőknek.

Ára P 4.50.

II. rész haladóknak. (Sajtó alatt.)

Ára P 5.50.

Megrendelhető: GONDOS SÁNDOR
modern zsidó könyvüzletében,
BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-ÚT 53.

Frenkel Elek okl. építészmérnök hosszas szenvedés után, életének 42. évében Nagyszöllősen meghalt. Az elhunyt nagy tudása, sokoldalú képzettsége és kivételesen finom, disztigvált egyénisége által Nagyszöllős társadalmának egyik közkedvelt személyisége volt.

Dr. Grózinger M. József

A magyar zsidó közép- és középfokú iskolák
vallástani tanterve.

Ára 1 pengő.

Kapható a szerzőnél: Budapest, VII., Aréna-út 70.

Gyermekágy,

összecsukó ágyak, matracok
legolcsóbban

„VICA“-nál,

VII., NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN-UTCA 50. SZÁM.

Legújabb

párisi modellek

**tökéletes
kézimunka**

hártyavékony

kidolgozás

Szombattartó cég

Parókat készít

1a hullámosított hajból

Tartós hullám

Manikűr

Hajfestés

Olcsó árak!

HEISZ JENŐNÉ

női fodrász és paróka készítő

Bp. VI., Vasváry Pál-u. 4

Ami a szülőknek legjobban érdekli

**Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát**

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

Hajszálak végleges kiirtása villannyal

Szépségápolás. Szemölcsirtás. Quarz.
Pollák Sarolta kozmetikai intézete,
Andrássy-út 32. l.

Cégem specialitásai (házi kezelésre):
vagy «Miracle» szőkítő-
kenőcs.

«Miracle» szőrtelenítőszer
«Miracle» krém, szappan,
pouder, rouge, a kozme-
tika vívmánya.

(Kérjen
prospektust.)

Tanítványképzés.

FÜRTH

lakástakarító- és féregirtó vállalat

**BUDAPEST, V.,
CSÁKY-U. 7. II. em.**

TELEFON: 124—455

Lelkiismeretes munka

Prima referenciák

Üvegtetőcserép és Eternit

szabványméretű
drótbetétes üveg

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29.

ÜVEGHÁZ

Telefon: 110—114*

Elegáns

CSECSEMŐ- KELENGYÉK

SZÉKELY JENŐ

Petőfi Sándor-utca 9

**Takarékos családok
olcsón és jól vásárolhatnak**

KLEIN ANTAL

divatházában Bpest, VII., Király-u. 49

Selymek, szövetek, vászonárak.
Kelengyék, kötöttárak és női konfekció

RAKTÁRON LEVŐ

síremlékek

mélyen leszállított áron

Lőwy-nél Budán

II., Fő-utca 79 (Pálffy-tér mellett)

Telefon: 35-15-81

Mindent megtalál nyolc házban levő
raktárainkban
Használt és új

iroda
lakás
antik

BUTOR

vétel
eladás
csere
kölcsonzés

Csillárok, műtárgyak * Perzsa-torontáli szőnyegek
Kombinált szobakülönlegességek

Áruházi rendszer

UNIVERSAL VII, Wesselényi-u. 8.
Telefon 137-842, 135-869

tökéletes **KLISÉ** : *König és Bayer*
WESSELÉNYI-U. ES ALMASSY-TÉR SAROK
VII. CSÉNGERY-UTCA 1. T: 135-991